

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ, ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

"ΑΓΡΟΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ : ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΠΑΤΣΕΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ ΟΛΓΑ

ΒΟΛΟΣ, 2012

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι δύσκολες συνθήκες που αντιμετώπιζε η οικονομία στην πάροδο του χρόνου και συνεπώς τα προβλήματα με τα οποία ήρθαν αντιμέτωποι οι ίδιοι οι πολίτες έχουν οδηγήσει στην προώθηση του συνεταιριστικού θεσμού σε ποικίλους παραγωγικούς κλάδους. Οι βασικές κατηγορίες διακρίνουν τους αστικούς και τους αγροτικούς, με την εργασία αυτή να εστιάζει στους δεύτερους.

Η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και η απελευθέρωση του εμπορίου είναι κάποιοι μόνο από τους παράγοντες που καθιστούν δύσκολη πλέον τη μεμονωμένη δράση των αγροτών. Η αισχροκέρδεια και η ανάγκη εξεύρεσης νέων οικονομικών πόρων έχουν οδηγήσει τους αγρότες να ιδρύσουν οργανώσεις και δίκτυα συνεργασίας. Οι διαδικασίες αυτές στοχεύουν την ανάπτυξη οικονομιών κλίμακας και την κάρπωση πολλαπλασιαστικών ωφελειών τόσο για τα μέλη των συνεταιρισμών όσο και για τους ίδιους τους καταναλωτές.

Δυστυχώς, στην Ελλάδα ο θεσμός δεν έχει καταφέρει να αποκτήσει το ρόλο που θα έπρεπε – ειδικά αν αναλογιστεί κανείς τη διαθεσιμότητα φυσικών πόρων σε ολόκληρη τη χώρα και τις δυνατότες απασχόλησης που θα μπορούσε να προσφέρει ο αγροτικός τομέας. Τα προβλήματα που αντιμετωπίζονται ποικίλουν και το μέλλον τους διακινδυνεύεται. Οι ελληνικοί συνεταιρισμοί διαθέτουν άραγε χαρακτηριστικά για να αποτελέσουν βιώσιμες παραγωγικές μονάδες στο μέλλον;

Λέξεις κλειδιά: αγροτικοί συνεταιρισμοί, συνεταιριστικές αξίες και αρχές, βιωσιμότητα συνεταιρισμών

ABSTRACT

The difficult conditions facing the economy over time and therefore, the problems that citizens themselves confronted have led to the promotion of co-operative institution in various economic sectors. The main categories distinguish urban and rural cooperatives, focusing on the second ones in this thesis.

Economic globalization and trade liberalization are just some of the factors that make it harder as for the farmers' individual actions. Speculation and need for new financial resources as well, have led farmers to form organizations and collaborative networks. These procedures aim to develop economies of scale and create multiplier benefits for both members of cooperatives and consumers.

Unfortunately, in Greece, the cooperative institution has failed to acquire the role it should have gained - especially if one considers the availability of natural resources throughout the country and the possibilities of employment could been provided by the rural sector. The encountered problems are diverse and their future is jeopardized. Do the Greek cooperatives have features to become viable productive units in the future?

Keywords: agricultural cooperatives, cooperatives' values and principles, cooperatives' sustainability

Ευχαριστίες

Με την ευκαιρία της ολοκλήρωσης της παρούσας διπλωματικής εργασίας, θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου, κ. Όλγα Χριστοπούλου για την πολύτιμη βοήθειά της, τις παρατηρήσεις και τις συμβουλές της σε όλη τη διαδικασία της εκπόνησης της διπλωματικής αυτής εργασίας. Η υποστήριξή της ήταν αμέριστη ενώ η διαθεσιμότητά της σε όποια δυσκολία αντιμετώπισα εντυπωσιακή.

Ευχαριστώ, επίσης, θερμά τα στελέχη των Συνεταιρισμών, χωρίς την πολύτιμη βοήθεια των οποίων θα ήταν αδύνατη η συλλογή των απαιτητήτων για την εκπόνηση της εργασίας αυτής δεδομένων.

Επιπροσθέτως, ξεχωριστές ευχαριστίες οφείλω να απευθύνω στα μέλη της οικογενείας μου, αφιερώνοντας τους την παρούσα εργασία, ως ένδειξη ευγνωμοσύνης για τη δυνατότητα που μου έδωσαν να ολοκληρώσω τις σπουδές μου, και παράλληλα στο φιλικό μου περιβάλλον για την ενθάρρυνση καθόλη την διάρκεια των σπουδών μου.

Βόλος, Φεβρουάριος 2012

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	σελ.
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	5
1. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ	7
1.1. Ορισμός του συνεταιρισμού.....	7
1.2 Οι Συνεταιριστικές αξίες και αρχές	8
1.3 Κατηγορίες συνεταιρισμών.....	11
1.3.1 Αγροτικοί συνεταιρισμοί	11
1.3.2 Αστικοί Συνεταιρισμοί.....	14
1.4 Ο συνεταιριστικός θεσμός σε παγκόσμια κλίμακα	15
1.5 Οικονομική και κοινωνική αποστολή των συνεταιρισμών.....	18
1.6 Η συμβολή των συνεταιρισμών στους κοινοτικούς στόχους.....	19
2. ΟΙ ΑΓΡΟΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	23
2.1 Ιστορική αναδρομή – Πρόδρομες μορφές συνεταιρισμού.....	23
2.2 Εξέλιξη των συνεταιρισμών.....	26
2.3 Δομή αγροτικών συνεταιρισμών	28
2.4 Οικονομικά στοιχεία.....	30
2.5 Αξιόλογοι ελληνικοί αγροτικοί συνεταιρισμοί	33
3. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ.....	40
3.1 Προβλήματα	40
3.2 Οφέλη.....	42
3.3 Η βιωσιμότητα των αγροτικών συνεταιρισμών	45
3.4 Το μέλλον και οι προοπτικές ανάπτυξης των αγροτικών συνεταιρισμών στην Ευρωπαϊκή Ένωση	49
4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	52
4.1 Προτάσεις.....	55
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	57

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αν και είναι δύσκολο να δοθεί ένας μεμονωμένος ορισμός για το θεσμό του συνεταιρισμού που να εμπεριέχει την καθολικότητα της έννοιας, οι συνεταιρισμοί, αποτελούν οργανώσεις ατόμων και οικονομικούς οργανισμούς, με το σκοπό να παρέχουν τις απαραίτητες υπηρεσίες στους αγρότες. Τέτοιες μπορεί να είναι η παροχή γεωργικών σκευασμάτων ή μηχανημάτων μέχρι και τη διάθεση των αγροτικών προϊόντων εντός και εκτός της χώρας.

Οι αγροτικοί συνεταιρισμοί στις μέρες μας αντιμετωπίζουν μεγάλες αλλαγές κυρίως στο τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας τους με αποτέλεσμα η συμμετοχή των εργαζομένων, έστω και έμμεσα να είναι απαραίτητη και σημαντική στις υποθέσεις των συνεταιρισμών καθώς επίσης δε παύει να είναι έντονη η ανάγκη μιας ανεξάρτητης αντιμετώπισής τους από το κράτος. Ο ανταγωνισμός που επέφερε ο παγκοσμιοποιημένος καπιταλισμός καθιστά ‘σκληρό’ το περιβάλλον των ευρωπαϊκών αγορών και κάνει όλο και εντονότερη την ανάγκη των συνεταιρισμών να γίνουν αποτελεσματικοί και να προσαρμοστούν στις καινούριες συνθήκες.

Σκοπός της παρούσας εργασίας αυτής είναι να παρουσιάσει την κατάσταση που επικρατεί στους αγροτικούς συνεταιρισμούς στην Ελλάδα. Μέσα από αυτήν την εργασία γίνεται μια προσπάθεια να παρουσιαστούν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι συνεταιρισμοί στην προσπάθεια επιβίωσης τους αλλά και τα οφέλη που έχει η δημιουργία των συνεταιρισμών αυτών. Επιπροσθέτως, γίνεται μια ιστορική ανάδρομη στους Ελληνικούς αγροτικούς συνεταιρισμούς ενώ παρουσιάζονται και οι προοπτικές ανάπτυξης που έχουν αυτοί.

Στο πρώτο κεφάλαιο αναλύεται το θεωρητικό υπόβαθρο των συνεταιρισμών ενώ παρουσιάζονται και οι αξίες και οι αρχές αυτών. Επίσης, γίνεται διαχώριση των κατηγοριών των συνεταιρισμών που εξυπηρετεί κυρίως τη συστηματική κατάταξη τους. Τέλος, γίνεται αναφορά στο συνεταιριστικό θεσμό όπως έχει επικρατήσει σε παγκόσμια κλίμακα και παρουσιάζονται συγκεκριμένα όλοι οι συνεταιρισμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, παρουσιάζονται οι Αγροτικοί Συνεταιρισμοί στην Ελλάδα. Αφού αρχικά γίνεται μια ιστορική αναδρομή, ύστερα παρουσιάζεται η εξέλιξη των

συνεταιρισμών αλλά και η δομή τους. Επίσης παρουσιάζονται και τα οικονομικά στοιχεία των συνεταιρισμών ενώ δίνονται και στατιστικά στοιχεία μέσω πινάκων για την βιωσιμότητα αλλά και το προφίλ των συνεταιρισμών. Τέλος, γίνεται αναφορά και παρουσίαση των πιο αξιόλογων αγροτικών συνεταιρισμών στην Ελλάδα.

Αντικείμενο του τρίτου κεφαλαίου είναι η παρουσίαση των βασικών προβλημάτων και προοπτικών των αγροτικών συνεταιρισμών. Παρουσιάζονται εκτενώς τα προβλήματα και τα οφέλη από την ύπαρξη των συνεταιρισμών αυτών. Παράλληλα αναφερόμαστε στη βιωσιμότητα των συνεταιριστικών οργανώσεων ενώ παραθέτονται και οι προοπτικές ανάπτυξης που έχουν οι συνεταιρισμοί αυτοί στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Για την ολοκλήρωση της εργασίας αυτής στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την έρευνα. Τέλος, παραθέτονται προτάσεις οι οποίες θα βοηθήσουν στην ανάπτυξη και στη βελτίωση του συνεταιριστικού θεσμού.

1. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

1.1. Ορισμός του συνεταιρισμού

Κατά καιρούς έχουν διατυπωθεί πολύ ορισμοί σχετικά με το τι είναι συνεταιρισμός. Η διαφοροποίηση μεταξύ των ορισμών αυτών έγκειται στην έμφαση που δίνει ο καθένας σε διαφορετικά χαρακτηριστικά ή σκοπούς του συνεταιρισμού. Η ποικιλομορφία του θεσμού αυτού και τα στοιχεία που τον χαρακτηρίζουν, καθιστούν την περιγραφή του δυσχερή, εφιστώντας ιδιαίτερα δύσκολη την έκφραση ενός συνοπτικού ορισμού που να εμπεριέχει όλα τα χαρακτηριστικά του. Παρ' ότι μέχρι πρόσφατα δεν υπήρχε ένας παγκόσμια αποδεκτός ορισμός, αυτό δε σημαίνει ότι ο συνεταιρισμός είναι μια απροσδιόριστη έννοια, αφού έχει θεμελιώδης αρχές και ένα σύνολο κανόνων κοινά αποδεκτών.

Ένα από τα χαρακτηριστικά παραδείγματα ορισμών των συνεταιρισμών είναι αυτός που έδωσε ο Θ. Τζωρτζάκης, δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στο ομοειδές της δημιουργούμενης δύναμews. Πιο συγκεκριμένα, όρισε ότι 'ο Συνεταιρισμός είναι όργανο αυτοβοηθείας ασθενών οικονομικά προσώπων, δημιουργούμενος με την ένωση των μικρών κατά μέρος δυνάμεων σε μια μεγάλη ομοειδή δύναμη, που τίθεται στη διάθεση του καθενός για την καλύτερη άσκηση της επαγγελματικής και οικιακής του οικονομίας', χωρίς βέβαια σε καμία περίπτωση ο σκοπός του να περιορίζεται σε οικονομική επιτυχία αλλά αφορά εξίσου την κοινωνική προσφορά (Παπαγεωργίου, 2004).

Ακόμη, ο καθηγητής Δ. Καλιτσουνάκης, δίνοντας έμφαση στο τοπικό χαρακτήρα των συνεταιρισμών, ορίζει ότι 'ο Συνεταιρισμός είναι ελεύθερη και ισότιμη τοπική προσωπική ένωση ασθενών οικονομικά ατόμων, προς αυτοβοήθεια με την από κοινού διεξαγωγή επιχειρήσεως, από την οποία επωφελούνται ανάλογα με την συναλλαγή τους με αυτή'.

Όσον αφορά το θεσμικό πλαίσιο, αρχικά ο νόμος 602 / 1915 «Περί Συνεταιρισμών», ορίζει το εξής: «Ο Συνεταιρισμός είναι εταιρία η οποία έχει κεφάλαιο μεταβλητό, αποτελείται από συνεταίρους των οποίων ο αριθμός είναι επίσης μεταβλητός και επιδιώκει με τη συνεργασία των συνεταίρων την προαγωγή της ιδιωτικής οικονομίας καθενός από αυτούς» (Παπαγεωργίου, 2004: 3).

Αρκετά χρόνια αργότερα, στο παγκόσμιο συνέδριο της Διεθνούς Συνεταιριστικής Ένωσης το 1995, στο Μάντσεστερ, για πρώτη φορά διατυπώθηκε και υιοθετήθηκε ένας κοινά αποδεκτός ορισμός για τους συνεταιρισμούς. Ο ορισμός αυτός, όρισε τον συνεταιρισμό ως μια 'αυτόνομη ένωση προσώπων που συγκροτείται εθελοντικά για την αντιμετώπιση των κοινών οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών αναγκών και επιδιώξεών τους διαμέσου μιας συνιδιοκτήτης και δημοκρατικά διοικούμενης επιχείρησης' (Δελιζώνα, 2006).

Συμπερασματικά, ο συνεταιρισμός είναι μια αυτόνομη ένωση ανθρώπων που συγκροτείται εθελοντικά, με σκοπό την καλύτερη δυνατή βοήθεια και κάλυψη των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών αναγκών των επιχειρήσεων των μελών του.

1.2 Οι Συνεταιριστικές αξίες και αρχές

Η διαπραγματευτική δύναμη του μεμονωμένου παραγωγού κατά την διάρκεια των συναλλαγών του, τόσο για την προμήθεια πρώτων υλών όσο και για την εμπορία των προϊόντων του, είναι πολύ μικρή. Ο παραγωγός, στην προσπάθεια του να αποκτήσει μεγαλύτερη διαπραγματευτική δύναμη, θέλησε να αντικαταστήσει τη δύναμη που είχε για συναλλαγές ως μεμονωμένος παραγωγός, σε συναλλαγές ως μέλος ομάδας. Ο θεσμός που θα ικανοποιούσε αυτή την επιθυμία του ήταν ο συνεταιρισμός.

Οι κύριοι στόχοι των συνεταιρισμών είναι να παρέχουν στα μέλη τους τη διαπραγματευτική δύναμη των μεγάλων επιχειρήσεων, να πετυχαίνουν τις οικονομίες κλίμακας που δεν διαθέτουν οι μεμονωμένες επιχειρηματικές μονάδες, να εξασφαλίζουν πρώτες ύλες σε χαμηλότερες τιμές, να παρέχουν τις αναγκαίες υπηρεσίες σε χαμηλό κόστος, να επηρεάζουν ευνοϊκά για τους παραγωγούς τις τιμές διάθεσης των προϊόντων τους, να εμπορεύονται σημαντικό ποσοστό της παραγωγής, συμβάλλοντας έτσι, στην τόνωση του ανταγωνισμού προς όφελος των παραγωγών των πρωτογενών προϊόντων. Η αποτελεσματική και κερδοφόρα επιχειρηματική λειτουργία είναι μια αναγκαία προϋπόθεση για την επίτευξη των παραπάνω στόχων.

Ο συνεταιρισμός υπόκειται σε συγκεκριμένους κανόνες λειτουργίας που ως χαρακτηριστικό έχουν τον συνδυασμό της οικονομικής αποτελεσματικότητας με την κοινωνική ευαισθησία. Δηλαδή, αποτελεί ένα «οικονομικό σύστημα με κοινωνικό

περιεχόμενο». Οι αξίες που ενστερνίζονται οι συνεταιρισμοί είναι σύμφωνα με τη διατύπωση του παγκόσμιου συνεταιριστικού συνεδρίου στο Manchester (1995) "η αυτοβοήθεια, η αυτεθύνη, η δημοκρατία, η ισότητα, η ισοτιμία και η αλληλεγγύη. Ακολουθώντας την παράδοση των πρωτεργατών, τα μέλη των συνεταιρισμών στηρίζονται στις ηθικές αξίες της εντιμότητας, της διαφάνειας, της κοινωνικής υπευθυνότητας και της φροντίδας για τους άλλους".

Επίσης, στο ίδιο συνέδριο υιοθετήθηκαν και οι αρχές που διέπουν τον συνεταιρισμό. Οι αρχές αυτές αποτελούν τις κατευθυντήριες γραμμές σύμφωνα με τις οποίες οι συνεταιρισμοί θέτουν σε εφαρμογή τις αξίες τους (Παπαγεωργίου, 2004):

1η Αρχή: Εθελοντική και ελεύθερη συμμετοχή: «Οι συνεταιρισμοί είναι εθελοντικές οργανώσεις, ανοικτές σε όλα τα πρόσωπα που μπορούν να χρησιμοποιήσουν τις υπηρεσίες τους και επιθυμούν να αποδεχτούν τις ευθύνες του μέλους, χωρίς διακρίσεις φύλου, κοινωνικού επιπέδου, φυλής, πολιτικών πεποιθήσεων ή θρησκείας».

2η Αρχή: Δημοκρατική διοίκηση εκ μέρους των μελών: «Οι συνεταιρισμοί είναι δημοκρατικές οργανώσεις διοικούμενες από τα μέλη τους, τα οποία συμμετέχουν ενεργά στην διαμόρφωση της πολιτικής τους και στη λήψη των αποφάσεων. Άνδρες και γυναίκες που προσφέρουν υπηρεσίες ως αιρετοί εκπρόσωποι είναι υπόλογοι στα μέλη. Στους πρωτοβάθμιους συνεταιρισμούς τα μέλη έχουν ίσα δικαιώματα ψήφου (κάθε μέλος μια ψήφος) και στους συνεταιρισμούς ανωτέρου βαθμού οργανώνονται επίσης με δημοκρατικό τρόπο».

3η Αρχή: Οικονομική συμμετοχή των μελών: «Τα μέλη συμμετέχουν ισότιμα και διαχειρίζονται δημοκρατικά το κεφάλαιο του συνεταιρισμού. Ένα μέρος τουλάχιστον από το κεφάλαιο αυτό αποτελεί συνήθως την κοινή περιουσία του συνεταιρισμού. Τα μέλη συνήθως απολαμβάνουν περιορισμένη αποζημίωση ή καθόλου για το κεφάλαιο που καταθέτουν για να γίνουν μέλη. Τα μέλη διαθέτουν τα πλεονάσματα για οποιονδήποτε ή για όλους από τους ακόλουθους σκοπούς:

α) ανάπτυξη του συνεταιρισμού, ενδεχομένως με τη δημιουργία αποθεματικών, από τα οποία μέρος τουλάχιστον θα είναι αδιανέμητα, β) απόδοση στα μέλη ανάλογα με τις

συναλλαγές τους με τον συνεταιρισμό και γ) υποστήριξη άλλων δραστηριοτήτων που εγκρίνονται από τα μέλη».

4η Αρχή: Αυτονομία και ανεξαρτησία: «Οι συνεταιρισμοί είναι αυτόνομες οργανώσεις αυτοβοήθειας, διοικούμενες από τα μέλη τους. Εάν συνάπτουν συμφωνίες με άλλους φορείς, συμπεριλαμβανομένων των κυβερνήσεων ή αντλούν κεφάλαια από εξωτερικές πηγές, είναι σ' αυτό ελεύθεροι, ακολουθώντας κανόνες που διασφαλίζουν τη δημοκρατική διοίκηση από τα μέλη και διατηρούν τη συνεταιριστική αυτονομία».

5η Αρχή: Εκπαίδευση, πρακτική άσκηση και πληροφόρηση: «Οι συνεταιρισμοί παρέχουν εκπαίδευση και πρακτική εξάσκηση στα μέλη τους, στα αιρετά μέλη της διοίκησης, στα διευθυντικά στελέχη και στους υπαλλήλους, ώστε να μπορούν να συμβάλλουν αποτελεσματικά στην ανάπτυξη των συνεταιρισμών τους. Παρέχουν πληροφόρηση στο κοινό - ιδιαίτερα στους νέους και στους διαμορφωτές της κοινής γνώμης - σχετικά με τη φύση και τα οφέλη της συνεργασίας».

6η Αρχή: Συνεργασία μεταξύ συνεταιρισμών: «Οι συνεταιρισμοί υπηρετούν με τη μέγιστη αποτελεσματικότητα τα μέλη τους και ισχυροποιούν την συνεταιριστική κίνηση όταν συνεργάζονται μεταξύ τους δια μέσου οργανώσεων τοπικού, εθνικού, περιφερειακού και διεθνούς επιπέδου».

7η Αρχή: Ενδιαφέρον για την κοινότητα: «Οι συνεταιρισμοί εργάζονται για τη βιώσιμη ανάπτυξη των κοινοτήτων τους, με πολιτικές που εγκρίνονται από τα μέλη τους».

Οι έννοιες των συνεταιριστικών αρχών και των αξιών μπορούν να κατανοηθούν στα πλαίσια της οικονομικής θεωρίας σαν μηχανισμοί μείωσης του κόστους συναλλαγής των μελών. Υποστηρίζουν τον ιδιόμορφο χαρακτήρα των συνεταιρισμών και δίνουν έμφαση στην συμμετοχή των μελών και στο συνολικό τους όφελος. Οι συνεταιριστικές αξίες είναι χαρακτηριστικό των μελών. Αυτές συνιστούν μια ομάδα αξιών που μειώνουν την αβεβαιότητα των μελών σε σχέση με τα υπόλοιπα μέλη και με το δύσκολα ελεγχόμενο επιχειρηματικό περιβάλλον. Οι συνεταιριστικές αρχές είναι χαρακτηριστικό του συνεταιρισμού και σκοπό έχουν να μειώσουν το κόστος συναλλαγής των μελών στη σχέση τους με τον συνεταιρισμό. Υπάρχουν δύο κύριοι τύποι αρχών : οι επιχειρηματικές και οι

κοινωνικές. Οι επιχειρηματικές δηλώνουν πως οι σχέσεις μεταξύ του συνεταιρισμού και των μελών θα πρέπει να σχεδιαστούν ώστε να μειωθεί το κόστος συναλλαγής για τα μέλη. Οι κοινωνικές αρχές ασχολούνται με το πως θα πρέπει να σχεδιαστούν οι σχέσεις μεταξύ των μελών (International Co-operative Information Centre, 2012).

1.3 Κατηγορίες συνεταιρισμών

Η διάκριση των συνεταιρισμών σε κατηγορίες εξυπηρετεί κυρίως τη συστηματική κατάταξη τους και δεν αποτελεί στοιχείο διαφοροποίησής τους ως προς την ουσία της συνεργασίας. Ουσιαστικά, δεν υπάρχει καθιερωμένος και κοινά αποδεκτός τρόπος ταξινομήσεως των συνεταιρισμών. Οι ταξινομήσεις τους εξαρτώνται από το σκοπό για τον οποίο γίνονται και από τη σημασία που έχουν σε κάθε χώρα οι διαφορετικοί τύποι συνεταιρισμών. Η ταξινόμηση που έχει επικρατήσει να γίνεται, σύμφωνα με την όποια οι συνεταιρισμοί διακρίνονται σε δυο μεγάλες ομάδες, είναι στους αγροτικούς και στους αστικούς συνεταιρισμούς. Στην περίπτωση αυτή, στους αστικούς υπάγονται όλοι οι μη αγροτικοί συνεταιρισμοί.

1.3.1 Αγροτικοί συνεταιρισμοί

Στις χώρες στις όποιες η συνεταιριστική κίνηση των αγροτών έχει αναπτυχτεί, παρατηρείται μεγάλη ποικιλία συνεταιρισμών που έχουν ιδρυθεί για την εξυπηρέτηση των επιμέρους αναγκών των παραγωγών. Η διάκριση αυτών των συνεταιρισμών σε κατηγορίες διαφέρει από χώρα σε χώρα, ανάλογα με τη δομή της οικονομίας και του γεωργικού τομέα και ανάλογα με την ανάπτυξη του συνεργατισμού προς επιμέρους κατευθύνσεις. Συχνά εμφανίζονται σε ευρωπαϊκές χώρες συνεταιρισμοί που ασκούν τραπεζικές εργασίες και έχουν ιδρύσει περιφερειακές ή και εθνικού επιπέδου συνεταιριστικές τράπεζες ενώ ανάλογη εξέλιξη δεν παρατηρείται στην Ελλάδα όπου υπάρχουν πιστωτικοί συνεταιρισμοί με διαφορετικό προσανατολισμό.

Μια πρώτη διάκριση των αγροτικών συνεταιρισμών αναφέρεται στον τρόπο συστάσεώς τους. Δηλαδή, υπάρχουν δυο κατηγορίες συνεταιρισμών, οι ελεύθεροι, που αποτελούν και τη μεγάλη πλειοψηφία και οι αναγκαστικοί, που δημιουργήθηκαν με νομούς και αναφέρονται σε συγκεκριμένα προϊόντα μερικών περιοχών ή σε καθορισμένες δραστηριότητες. Στη κατηγορία των ελεύθερων συνεταιρισμών, που αποτελούν και τη

πλειοψηφία όπως είπαμε, διακρίνονται οι ακόλουθες υποκατηγορίες, ανάλογα με τον κύριο σκοπό τους όπως αυτός προσδιορίζεται από το καταστατικό τους (Παπαγεωργίου, 2004):

Α)Πιστωτικοί

Β)Πωλήσεις προϊόντων

Γ)Παραγωγικοί

Δ)Διαφόρων σκοπών

Ε)Αλιευτικοί

Το περιεχόμενο της δραστηριότητας των υποκατηγοριών αυτών παρουσιάζεται συνοπτικά παρακάτω:

Α) Πιστωτικοί αγροτικοί συνεταιρισμοί

Κυρία επιδίωξη των πιστωτικών συνεταιρισμών είναι η εξεύρεση κεφαλαίων για τη δανειοδότηση των μελών τους. Αυτό το πετυχαίνουν με διάφορους τρόπους οι οποίοι διαφέρουν από χώρα σε χώρα. Σε αρκετές περιπτώσεις έχουν πετύχει να συγκεντρώσουν οι ίδιοι μεγάλα ποσά και να ιδρύσουν συνεταιριστικές τράπεζες.

Β) Συνεταιρισμοί πώλησεως προϊόντων

Αυτοί οι συνεταιρισμοί επιδιώκουν να εξασφαλίσουν τους καλύτερους δυνατούς όρους κατά τη διάθεση των προϊόντων των μελών τους. Συνήθως αναλαμβάνουν την πώληση του κυριότερου ή των κυριοτέρων προϊόντων των μελών τους, εξασφαλίζοντας έτσι σοβαρά πλεονεκτήματα, όπως είναι η γνώση των συνθηκών της αγοράς, η αποθήκευση σε κατάλληλες εγκαταστάσεις, η χορήγηση δάνειων στα μέλη έτσι ώστε να μην επείγονται να διαθέσουν τα προϊόντα τους, η τυποποίηση των προϊόντων κλπ. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να αυξηθεί η διαπραγματευτική δύναμη των παραγωγών κάτι που έχει θετικές επιπτώσεις στο εισόδημα τους.

Γ) Παραγωγικοί Συνεταιρισμοί

Στη κατηγορία αυτή ανήκουν οι συνεταιρισμοί που προωθούν τη συνεργασία των μελών τους σε μια ή περισσότερες φάσεις της παραγωγικής διαδικασίας. Δηλαδή, στους παραγωγικούς υπάγονται οι συνεταιρισμοί που διαθέτουν εγκαταστάσεις για την επεξεργασία των προϊόντων των μελών τους (ελαιοτριβεία, οινοποιεία κλπ.) ή μηχανήματα για την εξυπηρέτηση των μελών τους (π.χ. βαμβακοσυλλεκτικές ή θεριζοαλωνιστικές μηχανές κλπ.). Στους συνεταιρισμούς αυτούς υπάγονται επίσης οι συνεταιρισμοί που δεν διαθέτουν οι ίδιοι τις αναγκαίες εγκαταστάσεις για την επεξεργασία των προϊόντων των μελών τους, επειδή δε έχουν το απαιτούμενο μέγεθος, συμμετέχουν όμως σε ειδικές συνεταιριστικές ενώσεις που αποκτούν τέτοιες εγκαταστάσεις (π.χ. εργοστάσια επεξεργασίας ντομάτας, φρούτων κλπ.)

Δ) Συνεταιρισμοί Διαφόρων σκοπών

Είναι οι συνεταιρισμοί που δεν δικαιολογούν βάση της διάδοσης τους ξεχωριστή ταξινόμηση και δεν ταξινομούνται σε καμιά από τις προηγούμενες υποκατηγορίες. Σε αυτούς περιλαμβάνονται κυρίως οι μελισσοκομικοί συνεταιρισμοί και οι συνεταιρισμοί εξαγοράς και ενοικιάσεων γης.

Ε) Αλιευτικοί Συνεταιρισμοί

Στη γεωργία, με την ευρεία έννοια του ορού, ανήκει και η αλιεία. Η άσκηση της αλιείας προϋποθέτει ομαδική εργασία και προσφέρεται για την ίδρυση συνεταιρισμών. Η αλιεία διακρίνεται σε :

- Υπερπόντια, όταν ασκείται στου ωκεανούς
- Μέση, όταν ασκείται στις ανοιχτές θάλασσες
- Παράκτια, όταν ασκείται κοντά στις ακτές
- Εσωτερικών υδάτων, όταν ασκείται σε λίμνες και ιχθυοτροφα ύδατα.

Οι αλιευτικοί συνεταιρισμοί που υπάρχουν στην Ελλάδα ανήκουν στις τρεις τελευταίες μορφές.

1.3.2 Αστικοί Συνεταιρισμοί

Στη κατηγορία των αστικών συνεταιρισμών υπάγονται όλοι οι μη αγροτικοί συνεταιρισμοί. Οι καταναλωτές, οι επαγγελματίες, οι βιοτέχνες, οι εργάτες και γενικά οι κάθε λογής εργαζόμενοι έχουν τη δυνατότητα να ιδρύουν συνεταιρισμούς για την εξυπηρέτηση των επαγγελματικών συμφερόντων τους ή των αναγκών τους. Κύρια υποκατηγορία των αστικών συνεταιρισμών αποτελούν οι καταναλωτικοί συνεταιρισμοί, υπάρχουν όμως και πολλές άλλες μορφές οι οποίες θα μπορούσαν να ταξινομηθούν ως εξής (Παπαγεωργίου, 2004):

- A) Καταναλωτικοί συνεταιρισμοί
- B) Επαγγελματοβιοτεχνικοί συνεταιρισμοί
- Γ) Οικοδομικοί συνεταιρισμοί
- Δ) Συνεταιρισμοί εργατών

Το περιεχόμενο της δραστηριότητας των υποκατηγοριών αυτών είναι συνοπτικά το ακόλουθο :

- A) Καταναλωτικοί συνεταιρισμοί

Όλοι οι κάτοικοι μιας χώρας αποτελούν καταναλωτές αφού αγοράζουν και καταναλώνουν πλήθος αγαθών και υπηρεσιών, δαπανώντας για το σκοπό αυτό το εισόδημα τους. Οι καταναλωτικοί συνεταιρισμοί επιδιώκουν να προσδώσουν μεγαλύτερη αγοραστική δύναμη στο εισόδημα των μελών τους, προμηθεύοντας τα με αγαθά και υπηρεσίες σε καλύτερη ποιότητα και με χαμηλότερη τιμή. Ως αποτέλεσμα, το όφελος των μελών είναι διπλό, αφού όταν τα μελή προμηθεύονται από το συνεταιρισμό τα αναγκαία είδη, τα προμηθεύονται σε χαμηλότερες τιμές από εκείνες της αγοράς αλλά εισπράττουν και επιστροφές από τα πλεονάσματα στο τέλος του χρόνου από τις αγορές που έκαναν στο συνεταιρισμό.

Β) Επαγγελματοβιοτεχνικοί συνεταιρισμοί

Οι επαγγελματίες και οι βιοτέχνες ιδρύουν συνεταιρισμούς που αναλαμβάνουν τον εφοδιασμό των μελών τους με πρώτες ύλες ή προϊόντα που χρειάζονται για την άσκηση του επαγγέλματος τους, υποκαθιστώντας έτσι το ιδιωτικό εμπόριο και αποφεύγοντας τις επιβαρύνσεις διαμεσολαβήσεως. Στη πιο σύνθετη μορφή τους, οι συνεταιρισμοί αυτοί προσχωρούν στη κοινή εργασία των μελών τους. Παραδείγματα της πρώτης περίπτωσης είναι οι συνεταιρισμοί ηλεκτρολόγων, ταξιτζήδων κλπ. και της δεύτερης οι συνεταιρισμοί κοινής εργασίας επιπλοποιών, ραπτών ,σερβιτόρων που εργάζονται στο ίδιο εστιατόριο κλπ.

Γ) Οικοδομικοί συνεταιρισμοί

Αυτοί οι συνεταιρισμοί επιδιώκουν την από κοινού αγορά γης και την από κοινού κατασκευή κατοικιών για τα μελή που καταθέτουν για το σκοπό αυτό τις οικονομίες τους στο συνεταιρισμό. Συνεπώς, με την ομαδική αγορά γης και κατασκευής κατοικιών επιδιώκεται όχι μόνο η μείωση του συνολικού κόστους κατά μέλος, αλλά και διαμόρφωση οικισμών με την αναγκαία υποδομή και τους αναγκαίους κοινοχρήστους χώρους.

Δ) Συνεταιρισμοί εργατών

Στους συνεταιρισμούς αυτούς τα μελή είναι επιχειρηματίες και εργαζόμενοι ταυτόχρονα. Προσφέρουν το κεφάλαιο του συνεταιρισμού και την εργασία τους, για την παραγωγή προϊόντων και τη διάθεση τους στην αγορά, ώστε στη διαδικασία αυτή να μην παρεμβάλλονται τρίτοι.

1.4 Ο συνεταιριστικός θεσμός σε παγκόσμια κλίμακα

Οι συνεταιρισμοί σε όλο τον κόσμο ποικίλουν και έχουν διάφορες μορφές. Σε προτεριότητα πάντα όμως, παραμένει το συμφέρον των μελών τους και καθώς οι προσωπικοί δεσμοί των μελών είναι ισχυροί και σημαντικοί, για την εισδοχή νέων μελών χρειάζεται προηγούμενη έγκριση, ενώ το δικαίωμα ψήφου δεν είναι αναγκαστικά ανάλογο με τις μετοχές. Ακόμα, η παραίτηση μέλους δίνει το δικαίωμα στο μέλος αυτό να ζητήσει καταβολή της μερίδας του και συνεπάγεται αφαίρεση από το κεφάλαιο. Στην ανώτερη

κλίμακα εντοπίζεται η Διεθνής Συνεταιριστική Ένωση (ICA), η οποία εκπροσωπεί 93 χώρες και περιλαμβάνει 725 εκατομμύρια συνεταιρισμούς. Σήμερα εδρεύει στη Γενεύη και έχει αναπτύξει ένα δίκτυο περιφερειακών γραφείων σε όλες τις ηπείρους για την καλύτερη οργάνωσή της. Παράλληλα, από το 1971 δραστηριοποιείται και ένας φορέας που ενισχύει και υποστηρίζει τη δράση του πρώτου, η Επιτροπή Προώθησης Ενίσχυσης προς τους Συνεταιρισμούς (COPAC, 2012).

Παρά το ότι οι νόμοι που διέπουν τους συνεταιρισμούς έχουν διαφορετικές προσεγγίσεις και βασίζονται σε διαφορετικές παραδόσεις, σε γενικές γραμμές απηχούν τον ορισμό, τις αξίες και τις αρχές για τους συνεταιρισμούς όπως διατυπώνονται στη «διακήρυξη της συνεταιριστικής ταυτότητας» που εγκρίθηκε από τη Διεθνή Συνεταιριστική Ένωση (ICA) το 1995. Για το λόγο αυτό, οι εθνικοί νομοθέτες είναι υπόλογοι και υποχρεωμένοι να δείχνουν επαρκή ευελιξία με στόχο να υπάρχει θεμιτός ανταγωνισμός και ίσοι όροι με άλλες μορφές επιχειρήσεων.

Στην Ευρώπη, οι συνεταιρισμοί εκπροσωπούνται από τη Συντονιστική Επιτροπή Ευρωπαϊκών Συνεταιριστικών Οργανώσεων (CCACE) μετά την ίδρυσή της το 1982 στην οποία έχουν εμπλακεί και διατομεακές οργανώσεις, όπως το Ινστιτούτο Συνεταιριστικών Ερευνών και Μελετών (ΙΣΕΜ) της Ελλάδας (International Co-operative Alliance, 2012).

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση δραστηριοποιούνται σήμερα, περίπου 300.000 συνεταιρισμοί οι οποίοι προσφέρουν 2,3 εκατομμύρια θέσεις εργασίας σε όλα τα κράτη μέλη, επιδρώντας στην καθημερινή ζωή 140 τουλάχιστον εκατομμυρίων πολιτών που είναι μέλη συνεταιρισμών. Αναλυτικότερα, ο ακόλουθος πίνακας παρουσιάζει τον ακριβή αριθμό συνεταιρισμών σε ευρωπαϊκές χώρες:

Χώρες	Αριθμός Συνεταιρισμών
Βέλγιο	2.450
Δανία	899
Γερμανία	8.770
Ισπανία	7.446
Γαλλία	9.941
Ιρλανδία	8.030
Ιταλία	713
Λουξεμβούργο	38.914
Ολλανδία	17
Πορτογαλία	4.106

Πηγή: Δελιζώνα, 2006, Ιδία Επεξεργασία

Για μια πιο οργανωμένη δράση των αγροτών και για την ενίσχυση των συμφερόντων τους ιδρύθηκαν επιπλέον, το 1985 η Επιτροπή Γεωργικών Επαγγελματικών Οργανώσεων (Copa) και το 1959 η Γενική Επιτροπή Γεωργικού Συνεργατισμού της ΕΟΚ (Cogeca). Στην πρώτη, της οποίας η βασική δράση εστιάζεται στην εφαρμογή της παρεμβατικής Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ), μπορούν να συμμετέχουν περισσότερες από μια οργανώσεις από κάθε χώρα ενώ στη δεύτερη οι συμμετοχές ανά χώρα περιορίζονται αυστηρά σε μία. Χαρακτηριστικά στην Ελλάδα συμμετέχει μόνο η Γενική Συνομοσπονδία Αγροτικών Συλλόγων Ελλάδος (ΓΕΣΑΣΕ) [International Farm Management Association, 2007].

Πλέον όπως προδιαγράφουν οι νέες συνθήκες στον ευρωπαϊκό χώρο, η εφαρμογή της αγροτικής πολιτικής δεν αρκεί αλλά χρειάζεται η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της ευρωπαϊκής οικονομίας, η διαχείριση των περιβαλλοντικών πόρων και η διασφάλιση της επάρκειας και της ποιότητας των τροφίμων. Ο αθέμιτος ανταγωνισμός που εμφανίζεται

σαν ένα από τα σημαντικότερα εμπόδια για την επίτευξη των στόχων αυτών έρχεται να μειωθεί με τη στήριξη που προσφέρεται στους αγρότες μέσα από τους συνεταιρισμούς. Στα πλαίσια των αναγκών αυτών εστιάζουν άλλωστε και οι προτάσεις που καταθέτουν οι κεντρικές ευρωπαϊκές συνεταιριστικές οργανώσεις Cora και Cogeca (Σφεντόνα, 2012).

1.5 Οικονομική και κοινωνική αποστολή των συνεταιρισμών

Ο συνεταιρισμός ουσιαστικά αποτελεί ένα κοινωνικοοικονομικό σύστημα. Αυτό οφείλεται στο ότι στους στόχους και στα επιτεύγματα του συνεταιρισμού υπάρχει πάντα μια οικονομική και μια κοινωνική διάσταση.

Όσον αφορά τον οικονομικό τομέα πρωταρχικός στόχος του συνεταιρισμού είναι η βελτίωση των εισοδημάτων των μελών του μέσω της ισότιμης συνεργασίας. Τα μέλη του συνεταιρισμού με την ένωση τους δημιουργούν μια νέα οικονομική μονάδα, η οποία έχει υπολογίσιμη οικονομική επιφάνεια και μπορεί να επηρεάσει τις συνθήκες που επικρατούν στις συναλλαγές (Σφεντόνα, 2012). Έτσι, ο συνεταιρισμός, λειτουργώντας ως ένας αγοραστής, έχει τη δυνατότητα να παρακάμψει το τοπικό λιανεμπόριο και να προμηθευτεί τα είδη που χρειάζεται σε χονδρική τιμή ,προσφέροντάς τα ύστερα φθηνότερα στα μέλη του. Συνεπώς ο συνεταιρισμός δείχνει στα μέλη του ότι μπορούν μέσω της συνεργασίας τους να πετύχουν καλύτερους όρους στις συναλλαγές τους ενώ παράλληλα συντελεί στη μείωση του κόστους παράγωγης. Επίσης, ο συνεταιρισμός δημιουργεί την απαραίτητη αυτοπεποίθηση στους μικροπαραγωγούς να επεκτείνουν τις δραστηριότητες του συνεταιρισμού προς κάθε δυνατή κατεύθυνση.

Επιπροσθέτως, με την επέκταση των δραστηριοτήτων των συνεταιρισμών σε πολλούς τομείς, τόσο σε εθνικό όσο και σε περιφερειακό επίπεδο, οι συνεταιρισμοί μπορούν να λειτουργήσουν εξισορροπητικά στα εισοδήματα των διάφορων κοινωνικών ομάδων. Επίσης, τα πλεονάσματα διαχείρισεως που παραμένουν στους συνεταιρισμούς σχηματίζουν, με τη πάροδο του χρόνου, ένα σημαντικό κεφάλαιο το οποίο βρίσκεται διαρκώς σε χρήση από τα μέλη αλλά και έμμεσα από το κοινωνικό σύνολο. Ακόμη, μεγάλα και ειδικευμένα σύγχρονα μηχανήματα που εξαιτίας του κόστους τους δεν μπορεί να τα

προμηθευτεί ο παραγωγός, μπορεί να τα αγοράσει ο συνεταιρισμός για την εξυπηρέτηση των μελών του.

Πέρα από την οικονομική σημασία τους οι συνεταιρισμοί έχουν και κοινωνική σημασία. Η συλλογικότητα στη ευθύνη καλλιέργει τους προσωπικούς δεσμούς και τονώνει το κοινωνικό πνεύμα. Ο ατομικισμός υποχωρεί και τη θέση του παίρνει η συναίσθηση της κοινωνικής υποχρέωσης. Επίσης, μέσω του συνεταιρισμού καλλιεργείται το αίσθημα ευθύνης που συνδέεται με τη διοίκηση των κοινών, ενώ γίνεται κατανοητή η ανάγκη σεβασμού κάθε γνώμης και η υποχρέωση αποδοχής των αποφάσεων της πλειοψηφίας (Stiglitz, 2004).

1.6 Η συμβολή των συνεταιρισμών στους κοινοτικούς στόχους

Χάρη στα πολλαπλά οφέλη που έχουν οι συνεταιρισμοί για την ευρωπαϊκή οικονομία, αποτελούν θεμελιώδη συνιστώσα για την επίτευξη των στόχων της Λισσαβόνας, οι συνεταιρισμοί είναι ένα εξαιρετικό παράδειγμα εταιρικής μορφής που μπορεί να εξυπηρετεί ταυτόχρονα επιχειρηματικούς και κοινωνικούς στόχους με τρόπο αλληλοενισχυτικό.

Όσο αφορά την αγροτική οικονομία και στην εξάλειψη των περιφερειακών ανισοτήτων, οι συνεταιρισμοί συμβάλλουν σημαντικά και η δομή τους είναι ιδανική για την ενίσχυση της απασχόλησης και της κοινωνικής συνοχής. Η προώθηση της ευρύτερης διάδοσης του ρόλου και του δυναμικού των συνεταιρισμών είναι, συνεπώς, σημαντική όχι μόνο όσον αφορά τα άμεσα οφέλη για τους ίδιους τους συνεταιρισμούς, αλλά και λόγω της σχέσης με σημαντικούς στόχους και πολιτικές, όπως εξηγείται στις επόμενες παραγράφους. Υπάρχει συνεπώς σαφής ανάγκη να καταβληθούν προσπάθειες σε κοινοτικό επίπεδο για να εξασφαλιστεί ότι ο ρόλος των συνεταιρισμών λαμβάνεται πλήρως υπόψη σε όλα τα σχετικά κοινοτικά προγράμματα (Zeuli, 2002).

1. Γεωργική πολιτική και διεύρυνση: Οι συνεταιρισμοί είχαν και εξακολουθούν να έχουν πολύ σημαντικό ρόλο στον τομέα της γεωργίας σε ολόκληρη την Ευρώπη. Παρέχεται ήδη υποστήριξη μέσω αναπτυξιακών μέτρων για την ύπαιθρο που χρηματοδοτούνται από το ΕΓΤΠΕ για την ίδρυση οργανώσεων που παρέχουν διάφορες υπηρεσίες στους αγρότες σε

συλλογική βάση (π.χ. ομίλους μηχανημάτων, υπηρεσίες βοήθειας και διαχείρισης αγροκτημάτων). Οι συνεταιρισμοί είναι ιδιαίτερα κατάλληλο μέσο για τέτοιες υπηρεσίες και είναι επιλέξιμοι για τα μέτρα αυτά. Στα νέα κράτη μέλη οι αρνητικές συνδηλώσεις του όρου «συνεταιρισμός» είναι πρόβλημα για την ανάπτυξη ενός σύγχρονου συνεταιρισμού. Στο συλλογικό ασυνείδητο ο όρος συνδέεται ακόμα κυρίως με την έλλειψη ελευθερίας στον αγροτικό τομέα, λόγω των κεντρικών κανονισμών.

Σε όλες τις προσχωρούσες χώρες έχουν γίνει ιδιωτικοποιήσεις της γης και έχουν δημιουργηθεί χιλιάδες μικρές και μεσαίες εκμεταλλεύσεις και επιχειρήσεις μεταποίησης. Ο κατακερματισμός αυτός δεν επιτρέπει στις επιχειρήσεις να επωφεληθούν από τα οφέλη των οικονομιών κλίμακας, ενώ οι μικρές επιχειρήσεις δεν έχουν το αναγκαίο κεφάλαιο για να επενδύσουν στις νέες τεχνολογίες ώστε να μπορούν να ικανοποιούν τους πρόσφατα εισαχθέντες αυστηρότερους κτηνιατρικούς και φυτοϋγειονομικούς κανόνες. Η δημιουργία συνεταιρισμών από μικρές γεωργικές εκμεταλλεύσεις που δραστηριοποιούνται στον ίδιο ή σε συναφείς τομείς μπορεί να τους δώσει τη δυνατότητα να πετύχουν την απαιτούμενη κριτική μάζα για μεγαλύτερα επενδυτικά σχέδια ενώ ταυτόχρονα θα παρέχονται στις τράπεζες και στους επενδυτές οι κατάλληλες εγγυήσεις.

Η μορφή των αγροτικών συνεταιρισμών μπορεί να αποτελέσει σημαντικό εργαλείο για την ανάπτυξη του αγροτικού τομέα στις νέες χώρες. Εκτός από τη θέσπιση νομοθεσίας προς την κατεύθυνση αυτή, η Επιτροπή μπορεί να συνεξετάσει μαζί με τα νέα κράτη μέλη και άλλους παράγοντες επιτυχίας, όπως είναι: οι στέρεες συνεταιριστικές επιχειρηματικές δραστηριότητες, η χρηστή διαχείριση, η συνεργασία μεταξύ συνεταιρισμών και, πάνω από όλα, η εμπλοκή των νέων στην ανάπτυξη και τη διαχείριση συνεταιρισμών. Επιπλέον, θα μπορούσε να επιδιωχθεί η σύνδεση των πολιτικών για την ενίσχυση του εισοδήματος με την κατάρτιση και την ανάπτυξη της θεσμικής ικανότητας. Μια νέα γενιά αγροτών με υψηλή ειδίκευση θα σήμαινε ουσιαστική προθυμία για καινοτομία ή για ανάληψη κινδύνων είτε μέσα από αγροτικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις είτε μέσα από την διαφοροποίηση των γεωργικών δραστηριοτήτων. Τέλος, προβληματισμό προκαλεί το γεγονός ότι ο τομέας της παροχής υπηρεσιών δεν είναι καθόλου ανεπτυγμένος στις αγροτικές περιοχές των νέων κρατών μελών. Η προώθηση συνεταιρισμών στον τομέα

πωλήσεων/αγορών μπορεί να καλύψει το κενό αυτό ενώ νέες ευκαιρίες παρέχονται σε συνεταιρισμούς στον τομέα της παροχής μη γεωργικών υπηρεσιών, που στο παρελθόν παρείχε η κυβέρνηση, όπως ο τομέας των υπηρεσιών υγείας, της μέριμνας για τα παιδιά και τους ηλικιωμένους και των «κοινωνικών συνεταιρισμών» με ποικίλους στόχους κοινοτικού ενδιαφέροντος.

2. Αγροτική και περιφερειακή ανάπτυξη: Οι συνεταιρισμοί, ως οργανώσεις βασισμένες στα μέλη τους, έχουν τις ρίζες τους στις τοπικές κοινότητες• συμβάλλουν στη διατήρηση των τοπικών θέσεων απασχόλησης και στην παροχή τοπικών υπηρεσιών σε ένα πλαίσιο οικονομικής παγκοσμιοποίησης. Οι χρήστες των υπηρεσιών ενός συνεταιρισμού, είτε είναι παραγωγοί, καταναλωτές ή εργαζόμενοι, τείνουν να είναι σταθεροί από γεωγραφική άποψη. Αυτές οι ισχυρές τοπικές ρίζες μπορούν να είναι αποτελεσματικό αντικίνητρο για την ερήμωση των αγροτικών περιοχών και να βοηθήσουν στην ανάπτυξη των φτωχότερων περιφερειών και τόπων. Καλούνται τα κράτη μέλη να λάβουν σοβαρά υπόψη τον ευεργετικό ρόλο των τοπικών συνεταιρισμών για τις περιφέρειες, τις απομακρυσμένες περιοχές και τις φτωχές αστικές περιοχές, κατά το σχεδιασμό μιας υποστηρικτικής πολιτικής για τις περιοχές που μειονεκτούν οικονομικά.

3. Δημιουργία θέσεων εργασίας από τους συνεταιρισμούς του τομέα της «κοινωνικής οικονομίας»: Οι επιδόσεις ενός συνεταιρισμού δεν μετρώνται με βάση το επίπεδο απόδοσης των επενδεδυμένων κεφαλαίων αλλά με βάση τις υπηρεσίες που παρέχει στα μέλη του. Η ικανότητα των συνεταιρισμών να λειτουργούν ακόμη και όταν βρίσκονται στο νεκρό σημείο ή βάσει του κόστους πλέον ορισμένο κέρδος επιτρέπει σε πολλούς από αυτούς να δημιουργούνται και να διοικούνται από άτομα που διαφορετικά δεν θα είχαν πρόσβαση στην αγορά εργασίας. Μπορούν, συνεπώς, να εντάσσουν αποτελεσματικά στην εργασία και στην κοινωνία αποκλεισμένες ομάδες του πληθυσμού, δίδοντας τους επίσης επιχειρηματική εμπειρία και διαχειριστικές ευθύνες. Παρέχοντας επιχειρηματικές λύσεις για την ικανοποίηση ανεκπλήρωτων οικονομικών και κοινωνικών αναγκών, ιδίως εκεί όπου υπάρχει έλλειψη της δημόσιας ή ιδιωτικής πρωτοβουλίας, οι συνεταιρισμοί μπορούν να δημιουργήσουν θέσεις εργασίας και να ενθαρρύνουν τη βιώσιμη και βασισμένη στην αλληλεγγύη ανάπτυξη χωρίς την επιδίωξη καθαρού κέρδους προς διανομή στα μέλη τους

(κοινωνική οικονομία)• με τον τρόπο αυτό συμβάλλουν στην ευελιξία των αγορών εργασίας. Οι συνεταιρισμοί θεωρούνται, συνεπώς, συχνά κομμάτι της «κοινωνικής οικονομίας» μαζί με άλλες μορφές λαϊκών επιχειρήσεων, όπως είναι οι αμοιβαίες εταιρείες, οι ενώσεις και τα ιδρύματα. Πολλές δημόσιες αρχές έχουν διαπιστώσει ότι οι συνεταιρισμοί στον τομέα της «κοινωνικής οικονομίας» συνιστούν αποτελεσματικό τρόπο για την προώθηση μιας ισόρροπης και βασισμένης στην αλληλεγγύη οικονομικής μεγέθυνσης (Απόφαση αριθ. 2002/177/EK).

2. ΟΙ ΑΓΡΟΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

2.1 Ιστορική αναδρομή – Πρόδρομες μορφές συνεταιρισμού

Ο σύγχρονος συνεταιρισμός γεννήθηκε στην Ευρώπη και εξαπλώθηκε και σε άλλες βιομηχανικές χώρες κατά τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, ως μέθοδο αυτοβοήθειας στις δυσμενείς συνθήκες φτώχειας. Ο Parnell εκφράζει την ανάγκη ίδρυσης και λειτουργίας των συνεταιρισμών λόγω της επιθυμίας κοινής δράσης ατόμων για την επίλυση προβλημάτων και την ικανοποίηση υπαρχουσών κοινών αναγκών. Η κοινή δράση κάνει τους εμπλεκόμενους να μοιράζονται κοινούς στόχους και κατ' επέκταση οφέλη και προτερήματα τα οποία γίνονται ο λόγος να έλξουν όλο και περισσότερους ενδιαφερόμενους. Τα συνεχώς αυξανόμενα μέλη προσπαθούν να επιτύχουν οικονομική βιωσιμότητα για τον εκάστοτε συνεταιρισμό, επιδεικνύοντας τι μπορεί να επιφέρει όχι μόνο οικονομικά, η από κοινού δραστηριοποίηση (King και Ortman, 2007).

Σε αυτή τη λογική θέτει τα θεμέλια η λειτουργία των συνεταιρισμών και εμφανίζεται από παλιά – ήδη στην Κίνα, την αρχαία Ελλάδα και Ρώμη όπου είχαν αναπτυχθεί ισχυροί εμπορικοί δεσμοί (Λάμπρος, 1999: 21-32). Ο πρώτος αγροτικός συνεταιρισμός ιδρύθηκε στην Ελβετία και σχετίζονταν με τυροκομία (Βαβρίτσα, 2010). Όσο αφορά την αγροτική δραστηριότητα στην Ελλάδα μπορούμε να αναφερθούμε χαρακτηριστικά στα τσελιγκάτα στη Χερσόνησο του Αίμου (Παπαγεωργίου, 2004) ενώ στις κατασκευές εξέχοντα ρόλο κατείχαν οι συνεργατικές των κτιστών στα ηπειρώτικα χωριά με ειδικευμένους τεχνίτες που παρείχαν τεχνογνωσία στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο.

Ωστόσο, το γεγονός που είχε πιθανά τη μεγαλύτερη επιροή στον καθορισμό των αρχών και του τρόπου λειτουργίας των σύγχρονων μορφών συνεταιρισμού ήταν η σύσταση της κοινωνίας στο Ροτσντέιλ της Αγγλίας από μια ομάδα εργατών. Οι στόχοι του συγκεκριμένου συνεταιρισμού ήταν η αντιμετώπιση των αναγκών των μελών για καλύτερη στέγαση, απασχόληση, τρόφιμα, εκπαίδευση και άλλες κοινωνικές απαιτήσεις (King και Ortman, 2007).

Κατά τον 18ο αιώνα άνθρωποι των γραμμάτων - ακόμα και από διαφορετικά κοινωνικά στρώματα, όπως συνέβη στην Αγγλία με τους Ρόμπερτ Όουεν και Ουίλιαμ Κινγκ -

συνέδραμαν στην ενίσχυση του θεσμού αντάλλαξαν απόψεις και έκαναν συζητήσεις που κατέληξαν στην εκδήλωση της ανάγκης για κοινωνίες ισότητας μέσα από την προώθηση της ορθότερης κατανομής του εισοδήματος και των φιλανθρωπιών (Παπαγεωργίου, 2004).

Μέσα στην ιστορία οι συνεταιρισμοί αποκτούν διάφορες μορφές ανάλογα με τα κίνητρα και τους διαφορετικούς σκοπούς που εξυπηρετούσαν η ‘συσπείρωση’ ανθρώπων για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους, ίσως τελικά με τον κάθε συνεταιρισμό να προτείνει διαφορετικές λύσεις. Ανεξάρτητα αυτών όμως, οι κοινωνικές ανισορροπίες σκιαγραφούνται στις διάφορες παραλλαγές συνεταιρισμών.

Με το ξεκίνημα του νέου αιώνα οι αποικιακές πολιτικές που λαμβάνουν χώρα στην Ευρώπη ωθούν τους τοπικούς πληθυσμούς να συσπειρωθούν (Parnell, 1995) ενώ στη Γερμανία δυσκολίες στην αγροτική παραγωγή οδήγησε στο σχηματισμό πιστωτικών συνεταιρισμών και στην ανάδυση των αγροτικών πιστωτικών συνεταιρισμών – όρος που χαρακτήριζε τα αγροτικά ταμεία και των αστικών πιστωτικών συνεταιρισμών, εννοώντας τις λαϊκές τράπεζες (Παπαγεωργίου, 2004). Από την άλλη στη Γαλλία σχηματίστηκαν συνεταιρισμοί κοινής παραγωγής οι οποίοι εφαρμόστηκαν για την εξεύρεση και την πλήρη εκμετάλευση των οικονομικών πόρων των μελών τους.

Όμως και η χώρα μας έχει να παρουσιάσει σημαντικές μορφές συνεταιρισμών, όπως δείχνει η ιστορία. Από το 1700 στα Αμπελάκια στη Θεσσαλία, σε μεγάλη εγγύτητα με την κοιλάδα των Τεμπών ο τοπικός πληθυσμός ασχολείται με την παραγωγή κόκκινου νήματος και παράγει ποσότητα που επιτρέπει το εξαγωγικό εμπόριο προς το εξωτερικό. Η τοπική ανάπτυξη αποτέλεσε εύκολο εγχείρημα για τους κατοίκους οι οποίοι μοιράζονταν κοινούς στόχους και κατάφεραν να επιτύχουν υψηλό βιοτικό επίπεδο, το τέλος του οποίου επήλθε σχεδόν τριάντα χρόνια μετά. Αλλά και στα νήσια Ύδρα, Σπέτσες και Ψαρά έχουν αναφερθεί παρόμοιες δράσεις μέσω των συνεταιριστικών πλοίων, με ιστορικές μορφές όπως ο Μιαούλης και η Μπουμπουλίνα να πρωτοστατούν στις συνεργασίες αυτού του είδους. Τέλος και στην ηπειρωτική Ελλάδα εμφανίστηκαν παρόμοιες μορφές συνεργασίας από τους νομάδες οι οποίοι σχημάτισαν τα τσελιγκάτα. Οι μεγάλες ομάδες κοπαδιών είχαν γίνει ο λόγος για την ανάπτυξη ισχυρών κοινωνικών δεσμών και άτυπων ηθικών κανόνων οι οποίοι παρήκμαζαν με την ανάπτυξη των αστικών κέντρων (Παπαγεωργίου, 2004).

Οι συνεταιρισμοί της σύγχρονης μορφής όπως υφίστανται στην Ευρώπη για πρώτη φορά γίνεται προσπάθεια εφαρμογής τους στην Ελλάδα με τον καταναλωτικό συνεταιρισμό 'Εταιρία Εγατικού Λαού, η Αυτοβοήθεια' το 1870 ενώ ακολούθησαν η 'Ενωσις των τιμίων τεχνιτών' και πολλοί άλλοι όπως 'Ελληνική Στρατιωτική Ένωσις' και ο 'Γεωργικός Προμηθευτικός Σύλλογος Βυτίνης' (Κλήμης, 1999). Η μεγάλη ανταπόκριση με τη σύσταση συνεχώς και περισσότερων συνεταιρισμών διαφαίνεται χαρακτηριστικά από τον αριθμό νέων προσπαθειών κατά τα έτη 1913 και 1914 όπου καταγράφηκαν 21 γεωργικοί συνεταιρισμοί – γεγονός στο οποίο συνέβαλε σημαντικά ο πρώτος νόμος (νόμος 602/1915) που ψηφίστηκε και αφορούσε τα συνεταιριστικά κινήματα (Παπαγεωργίου, 2004).

Το 1917 ιδρύθηκε η πρώτη Ένωση Γεωργικών Συνεταιρισμών στην Καλαμάτα και μέσα σε έξι χρόνια τα μέλη απαριθμούσαν 471 συνεταιρισμούς. Έως το 1927 ο αριθμός των μελών συνεχίζει την ίδια αυξητική πορεία και καταγράφονται πλέον 44 Ενώσεις Γεωργικών Συνεταιρισμών, οι οποίες έχουν ξεκινήσει ήδη από το 1919 προσπάθειες διασυνδέσεων μεταξύ τους και έγινε η πρώτη προσπάθεια το 1922 για την καθιέρωση μιας πανελλήνιας ένωσης, την Πανελλήνια Συνομοσπονδία Γεωργικών Συνεταιρισμών η οποία λόγω οικονομικών προβλημάτων σύντομα εγκαταλείφθηκε. Το 1935 όμως, κάνει ξανά την εμφάνιση ο θεσμός με 34 ενώσεις (Παπαγεωργίου, 2004).

Αυτή η συνομοσπονδία ακολούθως μετονομάζεται σε ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ (Πανελλήνια Συνομοσπονδία Ενώσεων Γεωργικών Συνεταιρισμών), καταργείται δύο χρόνια αργότερα και ιδρύεται η Εθνική Συνομοσπονδία Γεωργικών Συνεταιρισμών Ελλάδος (ΕΣΣΕ) η οποία επέστρεψε στην αρχική της ονομασίας κατά την περίοδο της Κατοχής. Με το τέλος του πολέμου απαριθμούνται 6.522 συνεταιρισμοί, 100 Ενώσεις Συνεταιρισμών, 2 Κοινοπραξίες Συνεταιριστικών Οργανώσεων, η ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ και η νεοεμφανιζόμενη Συνεταιριστική Ένωση Καπνοπαραγωγών Ελλάδος (ΣΕΚΕ) (Παπαγεωργίου, 2004).

Γενικότερα, όπως αποδεικνύει η βιβλιογραφική αναφορά, οι οικονομικές ανισορροπίες και οι 'ανασφαλείς' τοπικές αγορές ήταν συχνά οι λόγοι που ώθησαν στην ίδρυση συνεταιρισμών. Συχνά παρά το ανεπαρκές θεσμικό πλαίσιο το οποίο αποτελεί τροχοπέδη για την ορθή διάρθρωση των σύγχρονων συνεταιρισμών, το μέγεθος που απαιτείται και

επιτυγχάνεται για ένα συνεταιρισμό επιτρέπει μια σειρά από οικονομικά και κοινωνικά οφέλη.

2.2 Εξέλιξη των συνεταιρισμών

Οι πρώτοι οργανωμένοι συνεταιρισμοί εμφανίστηκαν τον 18^ο αιώνα και συνδέθηκαν με τον τομέα της γεωργίας. Η ιδέα του συνεταιρισμού προερχόμενη από την Αγγλία κατά τον 19^ο αιώνα συνδέθηκε στενά με τη βιομηχανία καθώς βασικός στόχος του νέου θεσμού ήταν να βοηθήσει τους αγρότες να αναπτύξουν σχέσεις αλληλοβοήθειας (Βαβρίτσα, 2010).

Η Δανία επηρεάστηκε σημαντικά όχι μόνο στο γεωργικό τομέα αλλά και την κτηνοτροφία. Στην Ολλανδία το έναυσμα έδωσε η οικονομική δυσχέρεια που επικρατούσε για τους αγρότες καθώς και στην Ιταλία οι αυξημένες τιμές στα τρόφιμα λόγω περιορισμένης προσφοράς οδήγησε στην ανάγκη συνύπαρξης και κοινής δράσης των αγροτών (Βενιέρης, 1988).

Παράλληλα με την Ευρώπη, το κίνημα εμφανίστηκε και στην Ελλάδα με συνεταιριστικές ιδέες, τόσο στην ηπειρωτική όσο και στη νησιωτική Ελλάδα. Το 'Μετοχικό Γεωργικό Ταμείο Αλληλοβοήθειας' στον Αλμυρό του Βόλου συνέβαλε στην τοποθέτηση γερών θεμελίων για την ενίσχυση των αγροτών με δάνεια και μετέπειτα ίδρυση συνεταιρισμών στην ύπαιθρο. Η δράση συνεταιρισμών ήταν αξιόλογη αλλά η οθωμανική κατοχή δεν επέτρεψε την ευρεία διάδοσή τους (Λάμπρος, 1999).

Ο ελληνικός αγροτικός χώρος τον 19ο αιώνα φαίνεται να είναι μοιρασμένος σε δύο περιόδους: στο πρώτο μισό που κατά τη διάρκεια των πρώτων δεκαετιών δεν υπήρχε ιδιαίτερη ανάπτυξη της αγροτικής παραγωγής και στο δεύτερο μισό, ειδικότερα τις τελευταίες δεκαετίες, όπου η αγροτική παραγωγή παρουσίασε ραγδαία ανάπτυξη. Οι αργοί ρυθμοί ανάπτυξης του πρώτου μισού του 19ου αιώνα οφειλόταν σε διάφορους λόγους. Ένα από τα κυριότερα ήταν η επιβολή του καθεστώτος των εθνικών γαιών που νοικιάστηκαν στους ακτήμονες γεωργούς μεγαλώνοντας ακόμα περισσότερο τα προβλήματα που είχε ο αγροτικός χώρος από την εποχή της οθωμανικής κατοχής. Άλλα προβλήματα ήταν ότι το πεδίο γύρω από το νομικό και οικονομικό καθεστώς των καλλιεργήσιμων εδαφών ήταν εντελώς ασαφές, υπήρχε βαριά φορολογία, σταδιακά εγκαταλειπόταν η καλλιέργεια των

εθνικών εδαφών καθώς και ότι το αγροτικό προϊόν είχε μειωθεί (Πατρώνης, 2001: 57). Στην Ελλάδα η στροφή προς τα συνεταιριστικά κινήματα έγινε μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή καθώς η χρονική περίοδος 1923-1937 αποτέλεσε σταθμό για την αγροτική παραγωγή αφού 300.000 ακτήμονες πήραν υπό την κατοχή τους 18 εκατομμύρια απαλλοτριωμένα στρέμματα (Βενιέρης, 1988).

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί η μέριμνα του κράτους για τον αγροτικό χώρο, η οποία μέσω της πολιτικής που προωθήθηκε επέτρεψε τη θεσμοθέτηση συνεταιρισμών. Από την άλλη πλευρά η κρατική αυτή βοήθεια δεν επέτρεψε την αυτονομία των συνεταιρισμών καθώς τα συμφέροντα των γεωργών ήταν έρχονταν πάντα σε πλήρη εναρμόνιση με τις κρατικές πολιτικές (Βαβρίτσα, 2010).

Οι συνεταιρισμοί παράλληλα είχαν εξέχοντα ρόλο και για την οικονομικά βιώσιμη λειτουργία της Εθνικής Τράπεζας αφού λειτουργούσαν σαν εγγυητές των κεφαλαίων που προβλέπονταν για τη γεωργία, αποκτώντας συγκριτικό πλεονέκτημα σε όρους ανταγωνισμού των άλλων εμπορικών τραπεζών (Πατρώνης και Παπαγεωργίου, 2003).

Σημαντική βέβαια περίοδος είναι η αγροτική μεταρρύθμιση 1923-1932 η οποία προσπάθησε να βελτιώσει τη δύσκολη κατάσταση που είχε ακολουθήσει τη Μικρασιατική Καταστροφή (Παπαγεωργίου, 2004). Το διάστημα αυτό ιδρύεται και η Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος και δίνεται έτσι η ευκαιρία στους αγρότες για μια τράπεζα που εξυπηρετεί καθαρά τους σκοπούς τους. Αυτή παρείχε τη δυνατότητα δανείων με χαμηλούς τόκους και καταθέσεις με υψηλούς τόκους, διευκόλυνε τις χρηματοδοτήσεις και προσέφερε πόρους για έρευνα και εκπαίδευση. Μέχρι σήμερα η ισχύ της διατηρείται αποδεδειγμένη και αποτελεί σημαντικό μηχανισμό άσκησης κρατικής πολιτικής (Πατρώνης, 1993).

Στο δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα η γεωργία έρχεται αντιμέτωπη με την αστική οικονομία και η αγροτική παραγωγή ενισχύεται. Οι αγροτικοί συνεταιρισμοί έρχονται και πάλι στο προσκήνιο επομένως. Οι παρεμβάσεις του κράτους μέσω του αρμόδιου Υπουργείου, της Αγροτικής Τράπεζας Ελλάδος και της Εθνικής Τράπεζας Ελλάδος προσπαθούν να καθοδηγήσουν και να υποστηρίξουν τη λειτουργία των συνεταιρισμών (Πατρώνης και Παπαγεωργίου, 2003).

Ιδιαίτερα μετά το 1982 οι κρατικές επιχορηγήσεις αυξάνονται και φοροαπαλλαγές, επενδύσεις και δάνεια εμφανίζονται σαν ‘χέρι βοήθειας’ στους αγρότες – ειδικά αν ληφθεί υπόψη η οικονομική βοήθεια που δόθηκε το 1985 ως αποζημίωση για τις φυσικές καταστροφές.

Τα προβλήματα όμως που προκάλεσε η λανθασμένη διαχείριση των συνεταιρισμών καρυφώνονται το 1989 και τα χρέη προκαλούν πιέσεις, οικονομική ανασφάλεια και καταλήγουν σε διαφωνίες (Σεργάκη, 2004). Συνεταιρισμοί έρχονται σε διαφωνίες μεταξύ τους αλλά και με ιδιωτικές επιχειρήσεις αν τα συμφέροντά τους αντικρούονται - εικόνα που δυστυχώς συνεχίζει να υφίσταται στη σύγχρονη εποχή.

- Προβληματικό νομοθετικό και θεσμικό πλαίσιο
- Σχέσεις διαπλοκής και εξάρτησης με τον κρατικό μηχανισμό
- Άστοχες επενδυτικές επιλογές
- Υπερχρέωση και δυσφήμιση συνεταιρισμών

Γι’ αυτό το λόγο η ανασυγκρότηση των συνεταιρισμών κρίνεται απαραίτητη (Πατρώνης και Παπαγεωργίου, 2003).

Αξίζει να αναφερθεί λοιπόν συμπερασματικά ότι ανεξάρτητα από το αρχικό εμπνευστή της πρωτοβουλίας – είτε αγρότες είτε το ίδιο το κράτος, τα οφέλη από τη συνεταιριστική οργάνωση των δραστηριοτήτων συνειδητοποιήθηκε σε διάφορες χώρες και τέθηκε σε εφαρμογή σε διάφορους παραγωγικούς κλάδους.

2.3 Δομή αγροτικών συνεταιρισμών

Η διάκριση των συνεταιρισμών τους κατηγοριοποιεί και τους διακρίνει σε συγκεκριμένες κατηγορίες σχηματίζοντας μια πυραμίδα: πρωτοβάθμιους, δευτεροβάθμιους και τριτοβάθμιους συνεταιρισμούς.

Στην πρώτη κλίμακα εντοπίζονται οι πρωτοβάθμιοι συνεταιρισμοί οι οποίοι απαρτίζονται από φυσικά πρόσωπα και δρουν συνήθως σε μια περιοχή που ορίζεται από τα διοικητικά όρια του Δήμου – αν και σε περιπτώσεις συνεταιρισμών που ασχολούνται με το εμπόριο αγροτικών προϊόντων παρατηρείται η εξάπλωση των ορίων αυτών σε ευρύτερα όρια. Η

συμβολή τους με την πάροδο του χρόνου αποδείχτηκε ιδιαίτερα σημαντική, φτάνοντας τους 6.370 συνεταιρισμούς σήμερα (ΠΑΣΕΓΕΣ, 2012), καθώς οι δράσεις τους σχετίζονταν με την παροχή σημαντικών υπηρεσιών όπως εμπορία και αποθήκευση γεωργικών προϊόντων, προμήθεια εφοδίων και άλλα (Νικολινάκος κ.ά, 1986). Δυστυχώς όμως, το γεωμορφολογικό ανάγλυφο της χώρας με το έντονο ορεινό χώρο και την πληθώρα νησιών προκαλεί εμπόδια και δυσκολίες στην επικοινωνία και τη συνεργασία τους. Ο συντονισμός επιτυγχάνεται με δυσκολία και αντιμετωπίζεται μια ποικιλία προβλημάτων στην εφαρμογή δραστηριοτήτων και την πραγματοποίηση των υποχρεώσεων για τις οποίες είναι υπεύθυνοι. Επίσης ο μεγάλος τους αριθμός και το μικρό τους μέγεθος καθιστά ακόμα πιο δύσκολο το συντονισμό της δράσης τους και συνεπώς την επέκτασή τους σε ισχυρότερους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας (Καμενίδης, 2001).

Στο σημείο αυτό λοιπόν, εμφανίζονται οι δευτεροβάθμιοι συνεταιρισμοί, οι οποίοι υποστηρίζουν και βρίσκονται σε άμεση συνεργασία με τους πρωτοβάθμιους, ανάλογα με τα όσα ορίζει το καταστατικό των πρώτων. Οι δευτεροβάθμιοι συνεταιρισμοί σχηματίζονται από τις Ενώσεις Αγροτικών Συνεταιρισμών και σε πολλές περιπτώσεις έχει παρατηρηθεί ότι αυτές έχουν αναλάβει πλέον να φέρουν εις πέρας το έργο που παλαιότερα ήταν υπό τη δικαιοδοσία των πρωτοβάθμιων συνεταιρισμών. Επιπλέον είναι υπεύθυνες για την προβολή και την προώθηση προϊόντων καθώς και για την αναβάθμιση της ποιότητας των προϊόντων. Το μέγεθός τους είναι ένα βασικό χαρακτηριστικό που τους προσφέρει επιπλέον δικαιώματα σχετικά με τον έλεγχο των αγορών και τη δυνατότητα προσφοράς υπηρεσιών στα μέλη τους (Παπαγεωργίου, 2004). Στη συνεταιριστική ιεραρχία ανεβαίνοντας κλίμακα εντοπίζονται οι Κεντρικές Συνεταιριστικές Ενώσεις (ΚΕ.Σ.Ε) που στοχεύουν την ενίσχυση και τη βελτίωση της αποδοτικότητας της συνεταιριστικής δράσης των μελών τους με δράση σε πανελλαδική κλίμακα, με μέλη όχι μόνο δευτέρου βαθμού αλλά και από συνεταιρισμούς πρώτου βαθμού (Νικολινάκος κ.ά, 1986).

Σημαντική κατηγορία αποτελούν εξίσου οι κοινοπραξίες που μπορούν να συσταθούν από αγροτικές συνεταιριστικές οργανώσεις του ίδιου ή διαφορετικού βαθμού τόσο για τη διευκόλυνση της συνεργασίας αλλά και της οικονομικότερης διαχείρισης των διάφορων δραστηριοτήτων. Η Κοινοπραξία Αγροτικών Συνεταιριστικών Οργανώσεων (ΚΑΣΟ)

απαιτεί τουλάχιστον δύο συνεταιριστικές οργανώσεις ώστε να συστήσουν εταιρίες του εμπορικού νόμου ή του αστικού κώδικα καθώς το 51% των μετοχών ή των εταιρικών μεριδίων ανήκει σε αγροτικές συνεταιριστικές οργανώσεις και όχι σε φυσικά ή νομικά πρόσωπα (Παπαγεωργίου, 2004).

Σε όλα αυτά η Πανελλήνια Συνομοσπονδία Ενώσεων Γεωργικών Συνεταιρισμών (ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ) αναλαμβάνει ως συντονιστικό όργανο, την τήρηση των συνεταιριστικών αρχών και προσφέρει νομικές και διαχειριστικές συμβουλές. Ο μη κερδοσκοπικός αυτός οργανισμός φέρει ευθύνες για τους συνεταιρισμούς σε εθνικό επίπεδο αλλά λειτουργεί και ως ο συνδετικός κρίκος με συνεταιρισμούς άλλων κρατών σε διεθνές επίπεδο (Δελιζώνα, 2006).

2.4 Οικονομικά στοιχεία

Σε πολλές περιπτώσεις, οι Αγροτικές Συνεταιριστικές Οργανώσεις επιδιώκεται να προσφέρουν μέσα από τις δράσεις τους και τη συσπείρωση των κατοίκων αγροτικών περιοχών, οικονομική δύναμη κατάλληλη να επηρεάσει θετικά την εξέλιξη και την αντοχή του ελληνικού αγροτικού τομέα. Ενδιαφέρον έχει να παρουσιαστούν στο σημείο αυτό, η θέση της Ελλάδας όσο αφορά τις ΑΣΟ σε σχέση με την κατάσταση στις υπόλοιπες 14 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης:

Στατιστικά Στοιχεία για τις ΑΣΟ

	Μέσος όρος των 15	Ελλάδα
Απασχόληση στη Γεωργία	7,5 %	20,8%
Αριθμός ΑΣΟ α' βαθμού	1966	6330
Σύνολο Μελών ΑΣΟ	791.400	800.000
Κύκλος Εργασιών (δισ ECU)	14,95	0,90

Πηγή: ΠΑΣΕΙ ΕΣ, 2012

Όπως ο Πίνακας υποδηλώνει η απασχόληση στον γεωργικό τομέα στην Ελλάδα είναι κατά πολύ υψηλότερη από την αντίστοιχη του Κοινοτικού μέσου όρου, αν και ο αριθμός των μελών δε διαφέρει ιδιαίτερα στις δύο περιπτώσεις. Επίσης, αξίζει να αναφερθούμε και στον αιθμό των πρωτοβάθμιων συνεταιριστικών οργανώσεων καθώς στη χώρα μας ο κατακερματισμός τους έχει δημιουργήσει τριπλάσιο πλήθος από τον Κοινοτικό μέσο όρο ενώ ο κύκλος εργασιών των αγροτικών συνεταιρισμών είναι κατά πολύ κατώτερος του

Κοινοτικού μέσου όρου. Όλα αυτά σχηματίζουν μια εικόνα ανεπάρκεις και προβληματικής διαχείρισης για το ελληνικό συνεταιριστικό κίνημα σχετικά με την αγροτική παραγωγή.

Περιφέρεια	Αριθμός συν/σμών	Κύκλος εργασιών	% επί των συνολικών πωλήσεων των ΕΑΣ	Θέσεις εργασίας	Αγροτικοί συν/σμοί	Αγρότες Μέλη
Στ. Ελλάδα &						
Ευβοία	17	83,88	8,9%	938	866	135.635
Πελοπόννησος	19	139,08	14,7%	1.242	1.066	106.060
Ν.Ιουνίου/ Ηπειρος	10	64,89	6,9%	662	660	75.303
Θεσσαλία	10	114,87	12,2%	1.186	705	85.427
Μακεδονία	28	208,89	22,1%	3.365	1.713	174.774
Θράκη	5	91,88	9,7%	597	328	30.690
Νησιά . Αιγαίου	11	57,58	6,1%	622	302	46.145
Κρήτη	18	152,01	16,1%	1.170	710	92.778
ΣΥΝΟΛΟ	118	943,08	100	9.782	6.350	746.812

Πηγή: ΠΑΣΣΕΓ ΕΣ, 2012

Πιο συγκεκριμένα για την κατάσταση των οικονομικών στοιχείων των Ενώσεων Αγροτικών Συνεταιρισμών της Ελλάδας και τη διεξαγωγή συμπερασμάτων παρουσιάζονται και σχολιάζονται οι ισολογισμοί από το 1995 έως το 2000 αλλά και στοιχεία τα οποία είχε συγκεντρώσει η Πανελλήνια Συνομοσπονδία Ενώσεων Αγροτικών Συνεταιρισμών μέσα από ερωτηματολόγια. Χαρακτηριστικά το 2000 δραστηριοποιούνταν στην Ελλάδα 118 Ενώσεις Αγροτικών Συνεταιρισμών, όπου ασχολήθηκαν συνολικά 9782 άτομα και ο κύκλος εργασιών τους ήταν 0,94 δις. Euro. Οι πωλήσεις των προϊόντων 80 ΕΑΣ για τις οποίες συγκεντρώθηκαν στοιχεία ήταν 0,33 δις. Euro (Παπαγεωργίου, 2004).

Περιφέρεια	Αριθμός συν/σμών	Κύκλος εργασιών	% επί των συνολικών πωλήσεων των ΕΑΣ	Θέσεις εργασίας	Αγροτικοί συν/σμοί	Αγρότες Μέλη
Στ. Ελλάδα &						
Ευβοία	17	83,88	8,9%	938	866	135.635
Πελ/νῆσος	19	139,08	14,7%	1.242	1.066	106.060
Ν.Ιουνίου/ Ήπειρος	10	64,89	6,9%	662	660	75.303
Θεσσαλία	10	114,87	12,2%	1.186	705	85.427
Μακεδονία	28	208,89	22,1%	3.365	1.713	174.774
Θράκη	5	91,88	9,7%	597	328	30.690
Νησιά . Αιγαίου	11	57,58	6,1%	622	302	46.145
Κρήτη	18	152,01	16,1%	1.170	710	92.778
ΣΥΝΟΛΟ	118	943,08	100	9.782	6.350	746.812

Πηγή: ΠΑΣΕΓΕΣ, 2012

Ο προηγούμενος πίνακας παρουσιάζει μια αναλυτικότερη εικόνα για την κατάσταση των ΕΑΣ στο εσωτερικό της χώρας. Οι πιο αποδοτικές ως προς τον κύκλο εργασιών φαίνεται να είναι αυτές στην περιφέρεια της Θεσσαλίας ενώ οι λιγότερο αποδοτικές σε συνάρτηση με τον αριθμό τους αποδεικνύονται αυτές των νησιών του Αιγαίου – γεγονός που οφείλεται εν μέρει στις μεγάλες αποστάσεις των νησιών και την ενασχόληση των κατοίκων με τον τουρισμό. Η Θεσσαλία για παράδειγμα, διαθέτει γη υψηλής παραγωγικότητας και η μορφολογία της περιοχής βοήθησε τους κατοίκους να ενασχοληθούν με τη γεωργία.

Εξίσου σημαντικό είναι όμως και το προφίλ των ατόμων που απασχολούνται στις ΕΑΣ. Σύμφωνα με έρευνα της ΠΑΣΕΓΕΣ το 2000, το ποσοστό των εργαζομένων που έχουν μόρφωση ανώτερης ή ανώτατης σχολής στο σύνολο των μονίμων υπαλλήλων των ΕΑΣ είναι το ανώτερο το 31,8 % για τους συνεταιρισμούς στην Πελοπόννησο – ένα ιδιαίτερα μικρό ποσοστό, στο οποίο έχει επηρεάσει σημαντικά η ελλειπής ανανέωση των εργαζομένων αυτών. Η ίδια έρευνα εξάλλου έχει αναδείξει και προβλήματα όπως η έλλειψη προγραμματισμού και εκσυγχρονισμού των συνεταιριστικών οργανώσεων, η αρνητική χρηματοοικονομική τους κατάσταση, το μικρό τους μέγεθος, η αδυναμία σωστής προβολής και διάθεσης των προϊόντων τους και η έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού (Παπαγεωργίου, 2004).

				Προσωπικό
Περιφέρεια	Αριθμός εργαζομένων	Αριθμός μονίμων εργαζομένων	Αριθμός πτυχιούχων	ανώτερης ή ανώτατης εκπ/σης (%)
Στ. Ελλάδα & Εύβοια	938	571	140	24,5
Πελοπόννησος	1242	521	166	31,8
Ν.Ιονίου/ Ήπειρος	662	445	91	20,4
Θεσσαλία	1186	667	198	29,7
Μακεδονία	3365	1058	329	31,0
Θράκη	597	417	78	18,7
Ν. Αιγαίου	622	502	69	13,7
Κρήτη	1170	824	199	24,1
Σύνολο	9.782	5.005	1.270	

2.5 Αξιόλογοι ελληνικοί αγροτικοί συνεταιρισμοί

Ανάμεσα στους συνεταιρισμούς που ξεχωρίζουν είναι αυτοί που έχουν βασίσει μέρος της οικονομικής τους δύναμης στο εξαγωγικό εμπόριο προς το εξωτερικό, χώρες της Ευρώπης, της Αμερικής ακόμη και της Ασίας. Τέτοιου είδους προϊόντα επιλέγονται από τους ξένους συμβάλλοντας έμμεσα τους έλληνες αγρότες και τους συνεταιρισμούς να παραμένουν παραγωγικοί, δίνοντας βάρος στην ποιότητα και την προστασία του καταναλωτή και του περιβάλλοντος. Σήμερα περίπου 1.000 ενεργοί συνεταιρισμοί, πρωτοβάθμιοι αλλά και Ενώσεις Αγροτικών Συνεταιρισμών, διαγράφουν μια πορεία οικονομικής ευημερίας με προϊόντα που απευθύνονται σε αγορές τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό, προωθώντας το συνεταιριστικό πνεύμα και κατ' επέκταση την ίδια τη χώρα. Η δυναμική θέση που καταλαμβάνει η χώρα στον τομέα φαίνεται επίσης και από το γεγονός ότι πλέον φιλοξενεί έναν από τους πιο επιτυχημένους γαλακτοκομικούς συνεταιρισμούς της Ευρώπης, ο οποίος προήλθε από τη συγχώνευση των δύο μεγαλύτερων γαλακτοκομικών συνεταιρισμών της Ολλανδίας και με το μοντέλο της πολυεθνικής εταιρείας έχει επεκταθεί σε πολλές χώρες του κόσμου.

Όπως δηλώνει η ΠΑΣΕΓΕΣ, οι αγροτικοί συνεταιρισμοί που έχουν επώνυμα προϊόντα ξεπερνούν τους 50 ενώ ένας σημαντικός αριθμός συνεταιρισμών παράγουν προϊόντα τα οποία στέλνονται αμέσως στο εξωτερικό.

Αγρίνιο

Πρωτοστατεί ο Αγροτικός Συνεταιρισμός Παραγωγών Σπαραγγιού και Λοιπών Λαχανικών Νομού Αιτωλοακαρνανίας «Ο Αχελώος» που εδρεύει στο Αγρίνιο και προωθεί το 90% των προϊόντων του σε ευρωπαϊκές αγορές. Η έκταση που χρησιμοποιούν οι αγρότες για την καλλιέργεια σπαραγγιών φτάνει τα 3.300 στρέμματα και τυποποιούνται στο συσκευαστήριό περίπου 2.000 τόνοι σπαραγγιών.

Νάουσα

Ο Αγροτικός Συνεταιρισμός Επεξεργασίας και Πώλησης Οπωροκηπευτικών Προϊόντων Νάουσας προήλθε από τη συνένωση 130 μέλων ενώ μετά από 35 χρόνια επιχειρηματικής δράσης απαριθμεί 1.020 ενεργά μέλη που ασχολούνται με τη δεντροκαλλιέργεια. Τα προϊόντα που παράγει διακινούνται σε όλη τη χώρα και σε αγορές της Ευρώπης.

Πηγή: ΑΣΕΠΟΠ, 2012

Χανιά

Ο συνεταιρισμός των τοπικών παραγωγών έχει δώσει τη δυνατότητα πώλησης των προϊόντων σε καλύτερες τιμές, στοχεύοντας την υπεραξία του προϊόντος να την παίρνει ο παραγωγός, αφού απέκτησαν διαπραγματευτική δύναμη. Χαρακτηριστικά, το 2008 παράχθηκαν 6.200 τόνοι κηπευτικών με προϊόντα να εξάγονται σε Βουλγαρία, Τσεχία, Γερμανία. Σημαντική κίνηση που συνέβαλε στη βιωσιμότητα ήταν η αλλαγή της καλλιέργειας, περιορίζοντας τη ντομάτα και προστίθοντας άλλα είδη κηπευτικών.

Πηγή: Αγροτικός Συνεταιρισμός Παραγωγών Κηπευτικών Θερμοκηπίου Ελαφονησίου – Χρυσосκαλίτισσας, 2012

Στυλίδα

Η Ένωση Ελαιουργικών Συνεταιρισμών Στυλίδας ασχολείται με την εμπορία ελιών και έχει σημαντική εξαγωγική δράση. Με δύο μεταποιητικές μονάδες, μια στη Στυλίδα δυναμικότητας 4.000 τόνων και μια στη ΒΙ.ΠΕ. Λαμίας δυναμικότητας 5.000 τόνων και δεξαμενές ελαιολάδου συνολικής χωρητικότητας 600 τόνων μπορεί να επεξεργαστεί σημαντικές ποσότητες.

Πηγή: Ένωση Ελαιουργικών Συνεταιρισμών Στυλίδας, 2012

Κοζάνη

Ο Κρόκος Κοζάνης έχει προσφέρει την επιτυχία στο συνεταιρισμό που το παράγει, γεγονός που τον οδήγησε στη σύσταση κοινής εταιρείας με την εισηγμένη Κορρές ΑΕ για την παραγωγή προϊόντων με βάση τον κρόκο. Ανάμεσα στις αγορές που απορροφούνται τα προϊόντα άμεσα εντοπίζονται η Αυστραλία, η Ιταλία, η Γερμανία και η Ελβετία ενώ φέτος αυξήθηκε η ζήτηση σε Γαλλία και Ρωσία.

Μαγνησία

Η βολιώτικη γαλακτοβιομηχανία έχει πενταπλασιάσει τον τζίρο της τα τελευταία πέντε χρόνια και ανοίγεται σε ευρωπαϊκές αγορές, προωθώντας ως επί το πλείστον το βιολογικό γιαούρτι που παράγει.

Ήπειρος

Στην Ήπειρο δραστηριοποιείται η μεγαλύτερη συνεταιριστική βιομηχανία της χώρας, ο Πτηνοτροφικός Συνεταιρισμός «Πίνδος», ο οποίος παρουσιάζει ανοδικές τάσεις στις πωλήσεις του που ξεπερνούν τα 170 εκατ. ευρώ ετησίως. Το πρότυπο αυτό συνεταιριστικής οργάνωσης διαθέτει δικό του δίκτυο διανομής σε όλη την Ελλάδα και πραγματοποιεί και εξαγωγές σε Βουλγαρία, Αλβανία, Σκόπια και Κύπρο.

Πηγή: Voria, 2012

Κρήτη

Η Ένωση Αγροτικών Συνεταιρισμών Σητείας με 8.718 αγρότες – μέλη έχει καταφέρει να μπει δυναμικά στις αγορές λαδιού τόσο στον ελληνικό χώρο όσο και στο εξωτερικό. Τα τυποποιημένα και επώνυμα προϊόντα της κατευθύνονται σε χώρες πέραν της Ευρώπης όπως η Αμερική, η Κορέα και η Κίνα.

Πηγή: Ένωση Αγροτικών Συνεταιρισμών Σητείας, 2012

Αίγιο

Η Παναιγιάλειος Ένωση Συνεταιρισμών δραστηριοποιείται στο Αίγιο Αχαΐας και έχει στο δυναμικό του 6.000 περίπου μέλη από 59 πρωτοβάθμιους αγροτικούς συνεταιρισμούς. Ανάμεσα στις δραστηριότητές του περιλαμβάνονται η επεξεργασία και εξαγωγή Κορινθιακής σταφίδας, ελαιολάδο, η συσκευασία και εξαγωγή εσπεριδοειδών καθώς και προϊόντων βιολογικής γεωργίας.

Πηγή: Τα Νέα της Αιγιάλειας, 2012

Λέσβος

Η Ένωση Αρωτικών Συνεταιρισμών Λέσβου παρουσιάζει μια καλή πορεία σε χώρες όπως η Κίνα και η Ιαπωνία.

Χίος

Κυρίως εξαγωγική χαρακτηρίζεται η δραστηριότητα της Ένωσης Μαστιχοπαραγωγών Χίου με το 60% που παράγεται ετησίως να εξάγεται σε Ευρώπη, Μ. Ανατολή, Αμερική, Αφρική, Αυστραλία και Ασία. Εξάλλου, τα σημαντικότερα προϊόντα της όπως μαστίχα, μαστιχέλαιο και η τσίκλα Elma είναι προϊόντα Προστατευόμενης Ονομασίας Προέλευσης (Τέσσερις Εποχές, 2012).

Πηγή: Ένωση Μαστιχοπαραγωγών Χίου, 2012

3. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

3.1 Προβλήματα

Ο τομέας της γεωργίας αν και στην Ελλάδα θα έπρεπε να είναι ιδιαίτερα ευνοημένος χάρη στο φυσικό πλούτο και την ενταντική ενασχόληση των ανθρώπων με τη γη, οι δυσκολίες που αντιμετωπίζονται είναι ποικίλες καθιστώντας προβληματική και τη λειτουργία των αγροτικών συνεταιρισμών. Συγκεκριμένα, οι αδυναμίες αυτού του είδους είναι εμφανείς τόσο στην εσωτερική διάρθρωση των συνεταιρισμών και τη διοίκηση από τα μέλη αλλά και από εξωγενείς παράγοντες που εμποδίζουν με τη σειρά τους την αποτελεσματικότητά τους.

Αρχικά, οι περιορισμένοι οικονομικοί πόροι – τα τελευταία ρόνια εν όψει της κρίσης, πρόβλημα που γίνεται όλο και εντονότερο – περιορίζουν τις δυνατότητες για παροχή υπηρεσιών στα μέλη τους (Βαβρίτσα, 2010: 33-34). Δυστυχώς, αν και η παρεμβατική πολιτική του κράτους στην εσωτερική οργάνωση των συνεταιρισμών ίσως τους λύνει κάποια προβλήματα, η ουσιαστική οικονομική βοήθεια από αυτό για ενίσχυση των πρωτοβουλιών είναι περιορισμένη.

Η έλλειψη χρηματοδότησης παρ' όλα αυτά δεν είναι το μοναδικό πρόβλημα. Η λειτουργία τους δυσχεραίνεται επιπλέον από την έλλειψη καταρτισμένων ατόμων οι οποίοι θα μπορούσαν να πάρουν ορθές αποφάσεις σχετικά με τη διοίκηση με στόχο την επίτευξη των δυνατών οφελών για τους εμπλεκόμενους. Γεγονός που συνδυάζεται συχνά με την έλλειψη διαχωρισμού των υποχρεώσεων των υφιστάμενων εργαζομένων σε συγκεκριμένο τμήμα εργασιών με αποτέλεσμα να περιπλέκεται ακόμη περισσότερο, η οργάνωση των συνεταιρισμών (Καμενίδης, 2001).

Αλλά σε καμία περίπτωση είναι αδύνατο να μη γίνει λόγος στις νέες συνθήκες ανταγωνισμού στις οποίες εισάγονται οι αγροτικοί συνεταιρισμοί. Δυστυχώς η παγκοσμιοποίηση και η συνεχώς εξελισσόμενη με γοργούς ρυθμούς τεχνολογία δυσκολεύει την ταυτόχρονη εξέλιξη των συνεταιρισμών και αυτού του είδους οι δυσκολίες διαφαίνονται και στην αδυναμία απόκτησης 'ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος' με στόχο την προσέλκυση νέων επενδυτών (Ηλιόπουλος, 2004). Η καθυστέρηση εκσυγχρονισμού του

πρωτογενούς τομέα και η ανεπαρκής εκμετάλλευση των δυνατοτήτων διασύνδεσης αυτού του τομέα με άλλους παραγωγικούς τομείς κάνει δύσκολη την απόκτηση 'πλεονεκτήματος' σε σχέση με ιδιωτικές επιχειρήσεις

Επιπρόσθετα, πρέπει να τονίσουμε την επίπτωση που είχαν οι κομματικές ηγεσίες στους ελληνικούς συνεταιρισμούς. Ο νόμος 1257/1982 σύμφωνα με έναν από τους δημιουργούς του ελληνικού αγροτικού συνεταιριστικού κινήματος, τον Αλέξανδρο Μπαλτατζή, έπληξε σημαντικά τους συνεταιρισμούς. Η κυβέρνηση αδρανοποίησε και υποβάθμισε 7.000 διοικήσεις γεωργικών συνεταιριστικών οργάνωσεων ενώ με το νόμο 1361 'περί αγροτικών συλλόγων' προωθεί τη δημιουργία κομματικών συλλόγων οι οποίοι δραστηριοποιούνται σε όλη την Ελλάδα, χάνοντας σε λίγα χρόνια κάθε δύναμη που διαθέτουν.

Η εξέλιξη του θεσμού ήταν βέβαια ταχύτατη μετά τη δικτατορία, περίοδο κατά την οποία ιδρύθηκαν βιομηχανίες, εταιρείες διανομών, μεταφορών έως και ασφαλιστική και διαφημιστική εταιρεία που εξυπηρετούσαν πιο άμεσα τους συνεταιρισμούς και προσέφεραν αυτονομία σε αυτούς, παραμερίζοντας τους μεσάζοντες. Με τη συμμετοχή των κομμάτων, δυστυχώς, αυτή η καλή λειτουργία και οργάνωση πλήττονται και καταρρέουν, την ώρα ακριβώς που θα έπρεπε να ενισχυθούν από τις κρατικές πολιτικές για να αποκτήσουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα. Ειδικά, στη συνέχεια που ο καπιταλισμός έπληξε τις σύγχρονες κοινωνίες, αποδείχτηκε ότι με την κομματικοποίηση των συνεταιρισμών χάθηκε μια σημαντική ευκαιρία, όχι μόνον υπέρ των παραγωγών αλλά και των καταναλωτών στην απελευθερωμένη αγορά (Ελευθεροτυπία, 2011).

Ανάμεσα στις δράσεις και τις προτάσεις της ΠΑΣΕΓΕΣ, οι ενέργειες εστιάζουν στα προβλήματα που θέτονται από νομοσχέδια που επιχειρούν την άρση της αυτονομίας, την κομματικοποίηση και την κρατικοποίηση των συνεταιρισμών. Με έναν έντονα ιδεολογικό και πολιτικό χαρακτήρα, πρόσφατο νομοσχέδιο θέτει σε αναγκαστική εκκαθάριση τις Ενώσεις Αγροτικών Συνεταιρισμών, τις Κοινοπραξίες και τις Συνεταιριστικές Εταιρείες ενώ επιπρόσθετα, επιφέρει αρνητικά οικονομικά αποτελέσματα εξαιτίας της έλλειψης χρηματοδότησής τους από πιστωτικά ιδρύματα. Προβλήματα τα οποία δεν μπορούν να αγνοηθούν (meatplace, 2012).

Γενικότερα, όμως, στην Ελλάδα είναι αρκετά δύσκολη η επίτευξη του συνεργατικού θεσμού καθώς η κουλτούρα των πολιτών δεν επιτρέπει να δεχτούν εύκολα τη ‘συνύπαρξη’. Οι άνθρωποι δυσκολεύονται ακόμα να δεχτούν ότι το ομαδικό και κοινωνικό όφελος πρέπει να τεθούν ως προτεραιότητα σε σχέση με το ατομικό συμφέρον τους. Και σε αυτό αρνητικά λειτουργεί η απουσία έρευνας για τα διοικητικά, οικονομικά και οργανωτικά προβλήματα και η περιορισμένη παροχή εκπαίδευσης των εμπλεκόμενων και ανταλλαγή τεχνογνωσίας με επιτυχημένες ξένες πρακτικές. Σε αυτό φυσικά έχει επηρεάσει κατά ένα ποσοστό οι πιέσεις στην απασχόληση αλλά και τα έντονα προβλήματα μείωσης και γήρανσης του πληθυσμού (Βαβρίτσα, 2010: 33-34).

3.2 Οφέλη

Οι αγροτικοί συνεταιρισμοί δραστηριοποιούνται μέσα σε ένα αβέβαιο περιβάλλον το οποίο κάνει αρκετά επίφοβη τη λήψη αποφάσεων και τη χάραξη πολιτικών. Οι δυσκολίες λοιπόν, για τους αγρότες ως μικροί επιχειρηματίες και επενδυτές είναι ο βασικός λόγος και κίνητρο που τέθηκαν υπέρ του συνεργατισμού. Εξάλλου στην αγορά ‘έρχονται αντιμέτωποι’ άμεσα με εμπόρους των οποίων η οικονομική δύναμη και η οργάνωση θέτουν εμπόδια στη δραστηριοποίηση των πρώτων.

Η συνεργασία που προωθείται μέσα από το συνεταιριστικό θεσμό στοχεύει τη συγκέντρωση και την κοινή δράση ‘μικρών’ επιχειρηματιών. Η συμπληρωματικότητα αποτελεί βασική αξία στον τρόπο οργάνωσης των ομάδων αυτών, προσδίδοντας αναγνώριση και ενισχύοντας τη διαπραγματευτική τους δύναμη (Harris et al, 1998).

Σε οικονομικούς όρους, αρχικά, οι αγρότες χρειάζεται να αντιμετωπίσουν και να καταπολεμήσουν την αισχροκέρδεια η οποία ελοχεύει και πλήττει τις τιμές και κατά συνέπεια την αποτελεσματικότητα στις σχέσεις τους με τους αγοραστές. Επίσης, η υπερπροσφορά των αγροτικών προϊόντων ίσως προκαλεί με τη σειρά της προβλήματα σχετικά με τη δυνατότητα ίσης συμμετοχής και ευκαιριών για τους αγρότες. Οι προηγούμενοι λόγοι θεσπίζουν απαραίτητη τη δράση συνεταιρισμών καθώς προωθούν αφενός τη σύνταξη και την εφαρμογή κατάλληλου θεσμικού πλαισίου ώστε να ενισχυθεί η διαφάνεια και να καλλιεργηθούν οι σωστές βάσεις για την σύναψη υγιών σχέσεων μεταξύ

παραγωγών και καταναλωτών (Ηλιόπουλος, 2004) αλλά προβάλλουν και διεκδικούν τα συμφέροντά τους με δυναμικότερο τρόπο.

Επιπλέον, η αποτελεσματική οργάνωση είναι ένα κίνητρο για τη συμμετοχή σε συνεταιρισμούς. Το εμπόριο οργανώνεται αποτελεσματικότερα σε όλα τα στάδια και προωθείται το εξαγωγικό εμπόριο με στόχο την επίτευξη υψηλότερων επιπέδων κέρδους καθώς διευκολύνεται και η μεταποίηση. Η προώθηση των προϊόντων αποτελεί επίσης, πρωταρχική δράση για το δυναμικό τομέα των συνεταιρισμών, βοηθώντας έμμεσα και την προβολή του κράτους.

Εξάλλου είναι δυστυχώς, αλήθεια ότι η υπάρχουσα κρατική πολιτική δεν ευνοεί ιδιαίτερα τη μεμονωμένη δραστηριοποίηση των αγροτών καθώς η διαπραγματευτική τους δύναμη είναι ισχνή και αυξάνεται σημαντικά με την επιχειρηματική τους συνύπαρξή τους, καταφέροντας να επιτύχουν και υψηλότερες τιμές (Καμενίδης, 2001).

Όσο αφορά τα οφέλη που λαμβάνουν τα μέλη, το σημαντικότερο αποτελούν οι ευκαιρίες απασχόλησης και τα εισοδήματα που μπορεί να προσφέρει στους εμπλεκόμενους. Αν και αναλογιστεί κανείς τη δύσκολη κατάσταση που ισχύει στη χώρα μας λόγω της οικονομικής κρίσης, ο τομέας της απασχόλησης έχει πληγεί σημαντικά και νέες ευκαιρίες πρέπει να δημιουργηθούν σε όλους τους τομείς, με ιδιαίτερη ανάγκη στον αγροτικό τομέα και τους συνεταιρισμούς.

Πολλά από τα προηγούμενα πλεονεκτήματα που προκύπτουν από την δραστηριοποίηση των αγροτικών συνεταιρισμών επιδεικνύουν παράλληλα και την ουσιαστική λειτουργία των συνεταιρισμών προς το άμεσο και έμμεσο όφελος του κοινωνικού συνόλου. Η διαθεσιμότητα και η ποιότητα στα αγροτικά προϊόντα παρέχονται άμεσα ενώ οι δυνατότητες απασχόλησης και η ανάπτυξη δικτύων συνεργασίας σε απομακρυσμένες περιοχές μπορούν να ενισχύσουν την κοινωνική συνοχή.

Η σημασία του ρόλου τους ενδυναμώνεται μπροστά στις νέες συνθήκες που επιβάλουν η παγκόσμια απελευθέρωση του εμπορίου και ο συγκεντρωτισμός σε τομείς της βιομηχανίας αλλά συμβάλλουν και στην αποκατάσταση της περιβαλλοντικής αποκατάστασης. Η βιωσιμότητα γίνεται γνώμονας της δράσης και της λειτουργίας τους αφού πλέον οι

πρωτοβάθμιοι και οι δευτεροβάθμιοι αγροτικοί συνεταιρισμοί έχουν λάβει πιστοποίηση του Συστήματος Ολοκληρωμένης Διαχείρισης για τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις που προκαλούν οι αγροτικές δραστηριότητες (Παπαδοπούλου κ.ά, 2008).

Σε μια προσπάθεια καλύτερης απεικόνισης των οφελών για τον κάθε εμπλεκόμενο από την οργάνωση των αγροτικών συνεταιρισμών παρουσιάζεται ο ακόλουθος πίνακας:

Αγρότες	ασφάλεια κέρδη – σταθερότητα κύρος δυνατότητες διαπραγματευτική δύναμη
Κράτος	θεσμικό πλαίσιο εξισορρόπηση ανταγωνισμού στην αγορά έσοδα από φόρους προβολή μέσω κινήσεων προώθησης από τους ίδιους τους συνεταιρισμούς
Κοινωνία	αειφορική ανάπτυξη εκπαίδευση και έρευνα περιβάλλον δυνατότητα απασχόλησης
Καταναλωτές	πιο ευρύ κοινό (εξαγωγικό εμπόριο) ποιότητα προϊόντων

	σταθερότητα τιμών
--	-------------------

Πηγή: Βαβρίτσα, 2010, Ιδία επεξεργασία

3.3 Η βιωσιμότητα των αγροτικών συνεταιρισμών

Στο σύστημα της ελεύθερης ανταγωνιστικής οικονομίας οι συνεταιρισμοί αποτελούν ακρογωνιαίους λίθους της επιχειρηματικής δραστηριότητας. Αυτοί λειτουργούν με βάση των κανόνων της νεοκλασικής οικονομικής θεωρίας του τέλειου ανταγωνισμού και (Κολλύρης, 1995) και είναι απαραίτητοι καθώς με την υπερπροσφορά των αγροτικών προϊόντων και την απουσία κρατικού παρεμβατισμού, οι τιμές θα μειώνονταν κατακόρυφα και οι αγρότες θα ζημιώνονταν σημαντικά.

Οι συνεταιρισμοί έχουν διττό ρόλο, τόσο για την οικονομική βιωσιμότητα των αγροτών όσο και την κοινωνική προσφορά. Καθώς λοιπόν, η ποιότητα των προϊόντων, η σταθερότητα των τιμών και η καταπολέμηση της αισχροκέρδειας αποτελούν βασικούς στόχους της δράσης τους, τα οφέλη τα καρπώνονται άμεσα οι καταναλωτές. Ειδικά σε περίπτωση που η αγορά είναι ολιγοπωλιακή, η απουσία συνεταιρισμών θα σήμαινε ότι τα οφέλη θα ευνοούσαν τους μετόχους ιδιωτικών επιχειρήσεων και βιομηχανίες τροφίμων. Συνεπώς οι συνεταιρισμοί αφενός αυξάνουν την οικονομική αποτελεσματικότητα των μελών τους και αφετέρου συντελούν στην ανακατανομή του πλούτου προς τις ασθενέστερες οικονομικά τάξεις (Κολύρης, 1995).

Συνεπώς, η ύπαρξη των συνεταιρισμών κρίνεται απαραίτητη για την αύξηση του ανταγωνισμού. Αυτό βέβαια σημαίνει την υλοποίηση των στόχων τους και τη χάραξη δράσεων για τη στήριξη των μελών τους. Θα πρέπει λοιπόν, να προσφέρουν προϊόντα υψηλής ποιότητας για να επικρατήσουν στην αγορά, να παράγουν τα προϊόντα τους σε κόστος ανταγωνιστικό και να επενδύουν κεφάλαια και ιδέες ώστε να εκτοπίσουν από την αγορά τα ανταγωνιστικά προϊόντα και να αποκτήσουν κύρος και να πετύχουν ακόμα και εξαγωγικό εμπόριο.

Η βιωσιμότητα των συνεταιρισμών μπορεί συνεπώς να επηρεαστεί είτε από την *εσωτερική του διάρθρωση και οργάνωση* είτε από τις *εξωτερικές συνθήκες ανταγωνισμού*.

Η αποτελεσματικότητα του συνεταιρισμού από τις εσωτερικές διαδικασίες

Η αποτελεσματικότητα ενός συνεταιρισμού είναι καθοριστικός παράγοντας για τη μελλοντική του βιωσιμότητα και καθορίζεται από μια ποικιλία λόγων και δεικτών. Αρχικά, τα καθαρά κέρδη του συνεταιρισμού δίνουν μια εικόνα για την αποτελεσματικότητα του συνεταιρισμού. Όπως αποδεικνύουν έρευνες, οι αγροτικοί συνεταιρισμοί αν και τα τελευταία χρόνια έχουν αυξήσει τις πωλήσεις τους, τα κέρδη τους ακολουθούν μια φθίνουσα πορεία, επιδεικνύοντας αυξημένα λειτουργικά κόστη ή επίπεδα δανεισμού. Στην άλλη πλευρά εμφανίζονται οι ιδιωτικές επιχειρήσεις οι οποίες διαγράφουν μια αύξουσα πορεία στα κέρδη καθώς υπερσχύουν στον τομέα των πωλήσεων.

Οι συνεταιρισμοί ενισχύονται και υποστηρίζονται σημαντικά από τις κρατικές παρεμβάσεις μέσω επιδοτήσεων. Σε πολλές περιπτώσεις τα κέρδη τους είναι αρνητικά, δείχνοντας τη μη ορθή διαείριση των κεφαλαίων και τη λανθασμένη επένδυση και την ελλιπή αξιοποίηση των αποθεματικών τους. Η κρατική προστασία όμως, όπως αποδεικνύεται στο πέρασμα του χρόνου δεν κατάφερε να τους οδηγήσει σε περεταίρω ανάπτυξή τους. Αυτή αποδείχτηκε αναποτελεσματική καθώς οι πόροι που διατέθηκαν χρησιμοποιήθηκαν για τρέχουσες ανάγκες και δεν επενδύθηκαν για παράδειγμα σε στην ανάπτυξη των τεχνολογικών δυνατοτήτων ώστε να επιφέρει εξοικονόμηση πόρων και μακροπρόθεσμα κέρδη. Η σπατάλη πόρων είναι συχνό φαινόμενο και έχει εμποδίσει την τεχνολογική ενδυνάμωση των σύγχρονων ελληνικών αγροτικών συνεταιρισμών (Καραμεσίνη, 2002). Είναι συνεπώς, ιδιαίτερα θετική η προσπάθεια που γίνεται πλέον από τα ίδια τα μέλη των συνεταιρισμών για εξεύρεση νέων χρηματοδοτών για τις δραστηριότητές τους. Το κράτος έχει σταματήσει πλέον να τους υποστηρίζει με τον ίδιο βαθμό και μέσω της ανάπτυξης και πιθανόν της ορθολογικότερης διαχείρισης του κεφαλαίου λόγω του ελέγχου από τους χρηματοδότες, το κεφάλαιο κίνησης αυξάνεται.

Εξίσου αρνητική επιβάρυνση στα κέρδη των συνεταιρισμών είναι και η δανειόδοτηση στην οποία συχνά προβαίνουν για την κάλυψη των τρέχουσων αναγκών τους. Αυτή η

οικονομική εξάρτηση παρεμποδίζει την την εφαρμογή επενδυτικών σχεδίων που είναι απαραίτητα για την ανάπτυξη μιας επιχείρησης και κλονίζει τη βιωσιμότητα των συνεταιρισμών.

Οι συνεταιρισμοί όμως, έρχονται αντιμέτωποι και με τον επιχειρηματικό κίνδυνο που προκαλεί το ιδιαίτερα ανταγωνιστικό περιβάλλον της αγοράς. Στον τομέα της γεωργίας η πλειοψηφία των επιχειρήσεων είναι μικρές που δυσκολεύονται να ανταπεξέλθουν στις σύγχρονες συνθήκες. Ο πρωτογενής και ο δευτερογενής τομέας κλονίστηκαν σημαντικά ενώ ο τριτογενής τομέας ενισχύεται, με τα αστικά κέντρα να υποβαθμίζουν τις αγροτικές περιοχές και να αναδεικνύουν την παροχή υπηρεσιών σε σημαντικό τομέα της παραγωγής και της αγοράς. Αυτό ώθησε την ενίσχυση και τη διάδοση του συνεταιριστικού θεσμού στρέφοντας πολλές μεταποιητικές και εμπορικές επιχειρήσεις να συγχωνευθούν/εξαγοραστούν από μεγαλύτερες ή να κλείσουν. Αρνητική παραμένει η δυσκολία να υιοθετήσουν τρόπους εξωτερικής μεγέθυνσης που οδηγούν σε μείωση του βαθμού κινδύνου που αντιμετωπίζουν (Garoyan, 1983).

Καταλήγοντας λοιπόν, πρέπει να ληφθούν κάποια μέτρα για την ελαχιστοποίηση των κινδύνων και την αύξηση της αποδοτικότητάς τους. Χρειάζεται αρχικά, να δοθεί σημασία και να πραγματοποιηθούν αλλαγές στην εσωτερική οργάνωση των συνεταιρισμών αλλά και στις συμφωνίες που πραγματοποιούνται σε όλα τα επιμέρους στάδια της παραγωγής. Επίσης, το κόστος δεν πρέπει να αποτελεί την προτεραιότητα που καθορίζει τις δράσεις αλλά να συνδυαστεί με άλλους παράγοντες που συμβάλλουν στην ανάπτυξη των συνεταιρισμών, όπως η καινοτομία, η παροχή προϊόντων υψηλής ποιότητας, η διαφοροποίηση ως προς τους ανταγωνιστές και η ευελιξία.

Ανταγωνιστικότητα του συνεταιρισμού

Οι συνεταιρισμοί σήμερα πρέπει να διαφοροποιηθούν και να αναδειχθούν μέσα σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον ώστε να τους επιτραπεί η μεγιστοποίηση των κερδών τους. Εκτός από τους τοπικούς ανταγωνιστές, το παιχνίδι μπαίνει σε μια νέα βάση και πολυεθνικοί ανταγωνιστές μπαίνουν στην αγορά. Η πίεση, για παράδειγμα, που δέχονται οι αγροτικοί συνεταιρισμοί από πολυεθνικές επιχειρήσεις λιανικής πώλησης, πολλές εκ των

οποίων έχουν τη δυνατότητα να προσφέρουν προϊόντα με έκπτωση, αλλάζει τους όρους στις τιμές, κάνοντας αναγκαία μια γενικότερη αναδιάρθρωση (Παπαγεωργίου, 2004).

Οι εξωτερικοί παράγοντες που συντελούν στην επιχειρηματική δραστηριότητα και ανάπτυξη του συνεταιρισμού είναι ποικίλοι αλλά ξεχωρίζουν οι ακόλουθοι:

Το μέγεθος και η αποτελεσματικότητα ενός συνεταιρισμού επηρεάζεται σημαντικά από το μέγεθος των μονάδων παραγωγής σε σχέση με τους ανταγωνιστές του. Αυτό το χαρακτηριστικό επηρεάζει σημαντικά την οικονομική και διαπραγματευτική δύναμή του προς όφελος των μελών και των καταναλωτών αλλά και την καλύτερη προσαρμογή του στο δυναμικό περιβάλλον της αγοράς.

Αν και οι πωλήσεις έχουν βελτιωθεί σημαντικά για τους αγροτικούς συνεταιρισμούς τα τελευταία χρόνια, οι ιδιωτικές επιχειρήσεις παραμένουν να είναι αρκετά μπροστά. Το μικρό μέγεθος των αγροτικών συνεταιρισμών καθιστά δύσκολη την εφαρμογή δαπανηρών ανταγωνιστικών στρατηγικών όπως είναι η διαφήμιση και η επένδυση σε έρευνα και ανάπτυξη ενώ η αποκέντρωσή τους δυσκολεύει την επικοινωνία και αυξάνει το κόστος μεταφοράς εμπορευμάτων και πρώτων υλών.

Η αύξηση των χρηματικών εισροών είναι επίσης ένας σημαντικός παράγοντας για την εξασφάλιση των αναγκαίων πόρων που θα επιτρέπει επενδύσεις με στόχο την συνεχή ενίσχυση της ανταγωνιστικότητάς τους

Η συνεχής επέκταση του αριθμού των μελών - χρηστών, των πελατών του συνεταιρισμού και της ανάπτυξης νέων δραστηριοτήτων μπορεί να προσελκύσουν με τη σειρά τους νέα κεφάλαια ικανά να χρηματοδοτήσουν μέρος των δραστηριοτήτων που αναπτύσσει ο συνεταιρισμός και να εξασφαλίσουν την μεγέθυνση του χωρίς να αυξήσουν το επίπεδο του χρηματοοικονομικού κινδύνου που αντιμετωπίζει ο συνεταιρισμός. Παράλληλα, ο κίνδυνος και τα ρίσκα μειώνονται και δημιουργούνται προϋποθέσεις σταθεροποίησης των κερδών (Szabo, 2000).

Τέλος, δεν μπορεί να μην αναφερθεί το χαρακτηριστικό γνώρισμα της εποχικότητας της παραγωγής των γεωργικών προϊόντων. Η έντονη εποχικότητα της γεωργικής παραγωγής

δημιουργεί προβλήματα στην ποσότητα και στις τιμές διάθεσης των προϊόντων αλλά επηρεάζει και τη λειτουργία των γεωργικών βιομηχανιών με συνέπεια να αυξάνεται το ανά μονάδα κόστος μεταποίησης των γεωργικών προϊόντων. Λύση σε αυτό το μειονέκτημα μπορεί να δώσει ένας τύπος επιχειρηματικής δραστηριότητας μεταξύ συνεταιρισμών και μη – μέλη, όπως τέθηκε σε εφαρμογή στο εξωτερικό ο οποίος προώθησε τις συναλλαγές με προϊόντα που δεν είναι συγγενή με εκείνα των μελών. Για παράδειγμα η πώληση χυμών πορτοκαλιού από ένα γαλακτοκομικό συνεταιρισμό που φτιάχνει παγωτό μειώνει το λειτουργικό του κόστος για την προώθηση του παγωτού καθώς η διακίνηση μέσα από τα κανάλια διανομής είναι η ίδια. Αυτή η ευελιξία που προσφέρεται μειώνει το κόστος λειτουργίας λόγω επίτευξης οικονομιών κλίμακας καθώς και τις εποχιακές διακυμάνσεις (Szabo, 2002).

3.4 Το μέλλον και οι προοπτικές ανάπτυξης των αγροτικών συνεταιρισμών στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Οι εξελίξεις της αγοράς ορίζουν νέες συνθήκες και διαμορφώνουν νέες ανάγκες όσο αφορά τους αγροτικούς συνεταιρισμούς. Στον ευρωπαϊκό χώρο παρατηρούνται κάποιες κοινά χαρακτηριστικά και χαράσσονται κοινές πορείες για τη μελλοντική τους μορφή. Οι συγχωνεύσεις και οι εξαγορές εντοπίζονται στις τελευταίες εξελίξεις με στόχο την εναρμόνιση των συνεταιρισμών με τις απαιτήσεις της αγοράς (Drimer, 1997). Ειδικά σε μικρές χώρες, οι αυτές οι ιδρυόμενες ομάδες ‘μικρών’ επιχειρηματιών - αγροτών επιθυμούν την ένωση σε όλο και μεγαλύτερους συνεταιρισμούς σε διάφορους βιομηχανικούς κλάδους για το σχηματισμό ενός ενιαίου εθνικού συνεταιρισμού, όπως παρατηρήθηκε στη Σουηδία και τη Δανία (Bekkum and Dijk, 1997). Ο ανταγωνισμός όλο και αυξήνεται και τα κίνητρα για τη μεγέθυνση των οικονομικών πόρων και της διαπραγματευτικής δύναμης εμφανίζεται ως η απάντηση στις σύγχρονες προκλήσεις. Γι’ αυτό ακριβώς το λόγο, νέα προϊόντα και γενικότερα η προώθηση της καινοτομίας βρίσκονται πλέον στους πρωτεύοντες στόχους των συνεταιρισμών.

Σήμερα, οι κοινωνίες και οι οικονομίες γίνονται πιο ‘ανοικτές’ και ‘ανεκτικές’ και η παγκοσμιοποίηση κάνει επιχειρήσεις, πολιτικές και ανθρώπους να αποκτούν όλο και περισσότερα κοινά χαρακτηριστικά. Οι συνεταιρισμοί έχουν ομοιότητες σε οργανωτικό,

χρηματοοικονομικό και εμπορικό επίπεδο και πλέον ακολουθώντας τις τάσεις της αγοράς οδηγούνται προς τις ίδιες κατευθύνσεις με τις ιδιωτικές επιχειρήσεις. Συχνά παρατηρείται η συνεργασία με μη μέλη και τη σύναψη εμπορικών σχέσεων μαζί τους για τη μείωση του κόστους και την αύξηση των κερδών από τις αναπτυσσόμενες οικονομίες κλίμακας. Χαρακτηριστικά, στη Γαλλία οι συνεταιρισμοί για να ανταπεξέλθουν στις ανταγωνιστικές συνθήκες και να επεκτείνουν τις συναιτεριστικές κινήσεις ενδυναμώθηκε η συνεργασία με τον ιδιωτικό τομέα υπό τη μορφή ποσοστών συμμετοχής στις διάφορες εργασίες – πολιτική που δημιούργησε νέες ευκαιρίες απασχόλησης.

Επιτυχημένη πολιτική έχει αποδειχθεί και η συνεργασία εντός των συνεταιρισμών με μέλη από διαφορετικές χώρες του κόσμου. Αν και ακόμα δεν είναι πολύ διαδεδομένο, η βιβλιογραφία αποδεικνύει ότι η εξοικονόμηση πόρων διευκολύνεται σημαντικά μέσα από τις διευρυμένες συνεργασίες μεταξύ τοπικών συνεταιρισμών και άλλων που εδρεύουν στο εξωτερικό ενώ ανταλλάσσονται ιδέες και αποφεύγονται λάθη για μια αποτελεσματική συνεργασία σε ποικίλους τομείς υπηρεσιών και δραστηριοτήτων τους (Drimer, 1997). Στη σύναψη τέτοιων σχέσεων συνεργασίας το marketing έχει φανεί χρήσιμο εργαλείο αφού δίνει την ευκαιρία το ‘τοπικό’ να συνδυαστεί με το ‘παγκόσμιο’ και να αναπτυχθούν οικονομίες κλίμακας και επιχειρηματικές δραστηριότητες που ευνοούν άμεσα τα μέλη των συνεταιρισμών.

Οι τεχνολογικές εξελίξεις με τη σειρά τους έχουν επηρεάσει σημαντικά τη μορφή των συνεταιρισμών. Καθώς οι προτιμήσεις άλλαξαν προς προϊόντα υψηλής προστιθέμενης αξίας λόγω προηγμένων τεχνολογιών που μπορούν εύκολα να τα προσφέρουν στους αγοραστές, οι συνεταιρισμοί εστιάζουν νέες τεχνικές παραγωγής και διανομής των προϊόντων. Εξάλλου η αγοραστική δύναμη έχει μεγαλώσει και η διατροφή θα βρίσκεται πάντα στα μεγαλύτερα ποσοστά των δαπανών για κάθε νοικοκυριό. Οι ρυθμοί ζωής αλλάζουν και οι οικογένειες πλέον αναζητούν προϊόντα για άμεση κατανάλωση και ταχεία παρασκευή ώστε να εξοικονομήσουν ελεύθερο χρόνο που αναζητούν από το επαγγελματικό τους φόρτο.

Αλλά οι συνεταιρισμοί τάσσονται και υπέρ της συνεργασίας σε τοπική και περιφερειακή κλίμακα. Οι καταναλωτές όλο και περισσότερο στρέφονται προς τα τοπικά προϊόντα και οι συνεταιρισμοί έρχονται να τονίσουν την τοπική προέλευση των προϊόντων. Ο

ανταγωνισμός στην κλίμακα αυτή είναι αρκετά ασθενέστερος και πρωταρχικός στόχος γίνεται η υψηλή ποιότητα και η εξυπηρέτηση των καταναλωτών. Για τους λόγους αυτούς εξάλλου εισήχθησαν και τα κριτήρια πιστοποίησης της ποιότητας με τα οποία γίνεται προσπάθεια να αποκατασταθεί η εμπιστοσύνη προς τα αγροτικά προϊόντα (Bekkum and Dijk, 1997).

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Είναι πραγματικά δύσκολο να δοθεί ένας μεμονωμένος ορισμός για το θεσμό του συνεταιρισμού που να εμπεριέχει την καθολικότητα της έννοιας. Ο συνεταιριστικός θεσμός εμφανίστηκε στα αρχαία χρόνια στην αρχαία Ελλάδα και την Κίνα και με την πάροδο του χρόνου δέχτηκε επιρροές και εξελίχτηκε, όπως όριζαν οι τότε ανάγκες των πολιτών. Θεμελιώδης χαρακτηριστικό για την ορθή λειτουργία του, παραμένουν πάντα οι αξίες και οι αρχές, όπως ακριβώς αυτές διατυπώθηκαν από τους σκαπανείς στο Ροτσντέιλ το 1844 και επισημοποιήθηκαν το 1995 στο Διεθνές Συνέδριο του Μάντσεστερ. Η απαρχή για τα συνεταιριστικά κινήματα με τη σύγχρονη μορφή τους έγινε στο Ροτσντέιλ από τους σκαπανείς της εποχής οι οποίοι διεκδικούσαν τα συμφέροντά τους ενώ στην Ελλάδα η πρώτη προσπάθεια ίδρυσης έγινε το 1870 στην Αθήνα με την 'Αυτοβοήθεια. Στην Ελλάδα ο συνεταιριστικός θεσμός εμφανίστηκε για να δώσει ελπίδα και λύση στις ανάγκες και τα προβλήματα που αντιμετώπιζε ο αγροτικός πληθυσμός λόγω παντελούς έλλειψης άλλων οργάνων και θεσμών. Δυστυχώς, το να τεθεί σε εφαρμογή μια τέτοια καινοτόμα ιδέα ήταν δύσκολο και δεν κατάφερε φυσικά να λύσει εξ ολοκλήρου προβλήματα όπως η αισχροκέρδεια. Παρ' όλα αυτά, η ανάμιξη αυτών των οικονομικών οργανώσεων έθεσε κάποιες νέες βάσεις και αποτέλεσε ένα εργαλείο που σε δύσκολες περιόδους προσέλκυε αγρότες, λειτουργώντας βοηθητικά στις κρατικές παρεμβάσεις.

Οι συνεταιρισμοί δραστηριοποιούνται σε έναν κλάδο ιδιαίτερα ανταγωνιστικό όπου σαν χαρακτηριστικό έχει την επικράτηση μερικών μεγάλων ιδιωτικών επιχειρήσεων και την ύπαρξη πολλών μικρότερου μεγέθους που αγωνίζονται καθημερινά για να επιβιώσουν. Οι συνθήκες της αγοράς επιβάλλουν συνεπώς, τη δημιουργία προϋποθέσεων μεγέθυνσης κυρίως για την επίτευξη των οικονομιών κλίμακας. Οι συσπειρώσεις συνεταιριστικού χαρακτήρα αυξάνουν τη διαπραγματευτική δύναμη στην αγορά καθώς η επιχειρηματική αποτελεσματικότητα είναι πλέον απαραίτητη για τον οξύ ανταγωνισμό του οικονομικού περιβάλλοντος στο οποίο δραστηριοποιούνται οι αγροτικοί συνεταιρισμοί. Ο στόχος παραμένει η επίτευξη της αποτελεσματικότητας των ατομικών εκμεταλλεύσεων, προσδίδοντας με τη σειρά της την κοινωνική διάσταση στους συνεταιρισμούς.

Οι συνεταιριστικές οργανώσεις μπορούν επιφέρουν κέρδος και οφέλη σε διάφορες ομάδες του πληθυσμού αλλά ακόμα και στο ίδιο το κράτος. Ο αγροτικός τομέας καλείται σήμερα, να αντιμετωπίσει νέες προκλήσεις και οι συνεταιριστικές οργανώσεις, οι οποίες δημιουργούνται από συγχωνεύσεις εμφανίζονται ως μέρος της λύσης. Αλλά για να επηρεάσουν τις εξελίξεις απαιτείται μια ορθή εσωτερική οργάνωση και η εκπόνηση συγκεκριμένων επιχειρηματικών σχεδίων δράσης. Η χρήση των διαθέσιμων εθνικών και ευρωπαϊκών κονδυλίων μπορεί να αποτελέσει ένα καλό εργαλείο το οποίο θα βοηθήσει τους συνεταιρισμούς να εδραιωθούν τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό και να αποκτήσουν κύρος στο εξαγωγικό εμπόριο. Η σωστή οργάνωση ενός αγροτικού συνεταιρισμού προϋποθέτει τον καθορισμό σαφών και συγκεκριμένων αρμοδιοτήτων των οργάνων του όσο αφορά το εσωτερικό του, αλλά και την ανάπτυξη ενός δικτύου σχέσεων συνεργασίας και ανταλλαγής τεχνογνωσίας με άλλους συνεταιρισμούς – το οποίο μπορεί να του προσφέρει εναλλακτικές και νέες ιδέες για τη διοίκηση και τη λειτουργία του γενικότερα. τόσο περισσότερο διασφαλίζεται η εύρυθμη λειτουργία του.

Το κράτος έχει τη δυνατότητα να παρεμβαίνει και να ενισχύει εν μέρει την αποτελεσματικότητα του συνεταιριστικού θεσμού. Το ανταγωνιστικό περιβάλλον μπορεί να γίνει ευνοϊκότερο για την ανάπτυξη συνεταιρισμών αλλά σε καμιά περίπτωση, τα μέλη τους δεν μπορούν να βασίζονται στην πλήρη στήριξή τους από την κρατική πολιτική. Αυτοί οι ίδιοι είναι οι κύριοι υπεύθυνοι για τη βιωσιμότητα του συνεταιρισμού και το προσωπικό συμφέρον πρέπει να εξυπηρετείται από το συλλογικό για να επετύχουν τότε και μόνο, την εφαρμογή των συνεταιριστικών αρχών και οι στόχοι να πραγματοποιηθούν.

Οι ελληνικοί αγροτικοί συνεταιρισμοί πρέπει να συνειδητοποιήσουν πως οι νέες συνθήκες που θέτει η παγκοσμιοποιημένη αγορά και η ‘άρση των συνόρων’ στην Ευρωπαϊκή Ένωση αυξάνουν όλο και περισσότερο τον ανταγωνισμό ενώ χάνεται η δασμολογική προστασία. Η συνεργασία μεταξύ συνεταιρισμών διαφορετικών κρατών γίνεται όλο και πιο απαραίτητη γιατί έτσι παρέχεται ασφάλεια όσο αφορά τη διάθεση των αγροτικών προϊόντων και την οικονομική σταθερότητα για τους παραγωγούς και τους καταναλωτές. Μια τέτοια συνεργασία μπορεί να αποτελέσει επαρκή απάντηση στη χωρίς όρους παγκοσμιοποίηση της αγοράς και στη χωρίς όρους λειτουργία της οικονομίας της αγοράς.

Το μεταβατικό στάδιο στο οποίο βρίσκονται οι σύγχρονοι αγροτικοί συνεταιρισμοί της Ελλάδας και των υπόλοιπων χωρών της Ε.Ε έχει επιπτώσεις στο οικονομικό, κοινωνικό και νομικό περιβάλλον του συνεταιριστικού θεσμού. Το κράτος σταδιακά σταματά τη συνεχή υποστήριξη των συνεταιριστικών οργανώσεων, το εμπόριο απελευθερώνεται, η τεχνολογία εξελίσσεται και οι καταναλωτές ζητούν καινοτόμα προϊόντα υψηλής ποιότητας. Οι συνεταιρισμοί καλούνται να προσαρμοστούν γρήγορα σε αυτές τις αλλαγές.

Επιπλέον, οι περισσότεροι αγροτικοί συνεταιρισμοί διαθέτουν περιορισμένα ίδια κεφάλαια περιορίζοντας τις δράσεις τους για εκσυγχρονισμό, προβολή και εμπορία των προϊόντων. Όλα τα προηγούμενα μειώνουν τις πωλήσεις και το περιθώριο κέρδους ενώ η έλλειψη ιδίων κεφαλαίων οδηγεί και σε αύξηση των δανειακών κεφαλαίων. Οι συνεταιρισμοί για να καλύψουν ακόμα και τρέχουσες ανάγκες τους χρησιμοποιούν πολλά δανειακά κεφάλαια, ελλείψει δικών τους κεφαλαίων, αυξάνοντας τον χρηματοοικονομικό τους κίνδυνο. Στο σημείο αυτό αξίζει να τονίσουμε τους ποικίλους αστάθμητους παράγοντες της αγοράς, όπως είναι ο πληθωρισμός και το επιτόκιο δανεισμού, οι οποίοι αυξάνουν τον κίνδυνο αυτό.

Αποδεικνύεται ότι το μέγεθος με τη σειρά του μπορεί να αποτελέσει παράγοντα αύξησης των κερδών της επιχείρησης. Είναι αλήθεια ότι ο κατακερματισμός των συνεταιρισμών επιδείνωσε το πρόβλημα βιωσιμότητάς τους και η ανάπτυξη δικτύων συνεργασίας μεταξύ τους φαίνεται απαραίτητη.

Στην Ελλάδα, η οικονομική βιωσιμότητα των συνεταιρισμών υστερεί έναντι των ιδιωτικών επιχειρήσεων. Το μικρό τους μέγεθος τους, η υψηλή δανειακή επιβάρυνση και το αυξημένο λειτουργικό κόστος – ακόμα και αν οι και οι πωλήσεις σε απόλυτα μεγέθη έχουν αυξηθεί τα τελευταία χρόνια, καθιστούν δύσκολη αλλά και απαραίτητη την εφαρμογή των αναγκαίων και δαπανηρών στρατηγικών που στοχεύουν την αύξηση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων. Ανάμεσα στους στόχους βρίσκεται η ανάπτυξη σημαντικών οικονομιών κλίμακας και κατ' επέκταση πολλαπλασιαστικών θετικών επιδράσεων για τα μέλη και τους καταναλωτές. Δυστυχώς, η έλλειψη οικονομιών συσώρευσης συνεπάγεται το υψηλό κόστος παραγωγής, κάνοντας δύσκολη την απόκτηση υψηλών μεριδίων αγοράς ακόμα και με άριστη ποιότητα προϊόντων. Άμεση συνέπεια της προαναφερθείσας κατάστασης είναι το μειωμένο περιθώριο κέρδους.

4.1 Προτάσεις

Δυστυχώς στην Ελλάδα το συνεταιριστικό κίνημα παρουσιάζει προβλήματα τα οποία απαιτούν μια ολοκληρωμένη αναδιοργάνωση της επιχειρηματικής τους βάσης με οικονομικά κριτήρια και νέες προϋποθέσεις αλλά και αποτελεσματικότερη συνεργασία. Μέχρι σήμερα η αντιμετώπιση αυτών έχει αποδειχτεί να γίνεται αποσπασματικά και η αναβάθμισή τους δεν εξασφαλίζεται. Συγκεκριμένα, η σωστή οργάνωση ενός αγροτικού συνεταιρισμού προϋποθέτει την ύπαρξη μελετημένου οργανογράμματος, αντίστοιχο με αυτό σχετικής ιδιωτικής επιχείρησης. Γενικά μια σύγχρονη διοίκηση για να είναι αποτελεσματικότερη πρέπει να δίνει έμφαση στην ανάπτυξη ανθρώπινων σχέσεων μέσα στο συνεταιρισμό, να προσλαμβάνει στελέχη με επιστημονικές γνώσεις και εμπειρία και να προωθεί την εκπαίδευση του προσωπικού του, ώστε αυτό να εργάζεται παραγωγικότερα. Στοιχεία που όπως ήδη αναφέρθηκε εκλείπουν από τους ελληνικούς συνεταιρισμούς.

Επίσης, οι συγχωνεύσεις δεν εγγυώνται σε καμιά περίπτωση ότι ένα οικονομικά βιώσιμος συνεταιρισμός θα συνεχίζει την ανοδική του πορεία σε περίπτωση συγχώνευσης – ή ακόμα και σε περίπτωση μετατροπής μια Ένωσης σε Συνεταιρισμό – με κάποιον αδρανή συνεταιρισμό. Ειδικά μείνέκτημα προκαλεί η αναγκαστική μετατροπή των Ενώσεων σε πρωτοβάθμιες οργανώσεις, καθώς η οικονομική αποτελεσματικότητα τόσο των υγιών Ενώσεων, όσο και νέων συνεταιρισμών που θα προκύψουν υποβαθμίζεται σημαντικά.

Η οικονομική εξυγίανση είναι λοιπόν, προϋπόθεση για ένα βιώσιμο συνεταιριστικό χώρο. Και αυτό φαίνεται να πρέπει να τεθεί στις βασικές προτεραιότητες της χώρας μας καθώς μαζί με τον κλάδο του τουρισμού και τη ναυτιλία, η αγροτική οικονομία μπορούν να αποτελέσουν δυναμικούς τομείς για την αναστήλωση της τοπικής οικονομίας. Η εκμετάλλευση της ΚΑΠ απαιτεί νέες δομές που θα χαρακτηρίζονται από ευελιξία και θα προωθούν το αγροτικό δυναμικό με την υποστήριξη της συνεταιριστικής ιδέας που έχει αποδειχθεί μια διαχρονική αξία. Η συλλογική δράση των παραγωγών πρέπει να γίνει η κινητήριος δύναμη όπως συμβαίνει σε πολλές χώρες σήμερα. Η αναδιαμόρφωση του θεσμικού πλαισίου για τους συνεταιρισμούς είναι επομένως, αναγκαία για τους

συνεταιρισμούς που ασχολούνται τόσο με την αγροτική παραγωγή όσο και με τη μεταποίηση και την εμπορία αγροτικών προϊόντων.

Τέλος, πρέπει να γίνει κατανοητό ότι οι συνεταιρισμοί δεν χρειάζονται ευνοϊκή μεταχείριση αλλά μια νομοθεσία που θα διαμορφώνει ένα ισότιμο πεδίο ανταγωνισμού. Με άξονα δράσης μια σωστά διατυπωμένη νομοθεσία, περιορισμοί που τίθενται από την ίδια τη φύση του συνεταιριστικού θεσμού, μπορεί να εκλειφθούν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Απόφαση αριθ. 2002/177/EK του Συμβουλίου της 18ης Φεβρουαρίου 2002 σχετικά με κατευθυντήριες γραμμές για τις πολιτικές των κρατών μελών για την απασχόληση το 2002

Βαβρίτσα, Δ. (2010) Οικονομική Διερεύνηση των Αναγκαστικών Συνεταιρισμών στην Ελλάδα, Μεταπτυχιακή διατριβή για τη Γεωπονική Σχολή, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο

Βενιέρης, Γ. (1988) Οικονομική πληροφόρηση και συνεταιριστικές οργανώσεις, Αθήνα: Α.Τ.Ε.

Bekum, O.F., and G.van Dijk (1997) The development of Agricultural Cooperatives in the European Union, Assen : van Gorcum

Δελιζώνα, Μ. (2006) Αγροτικός Οινοποιητικός Συνεταιρισμός Τυρνάβου: Παραγωγή και Εμπορία των προϊόντων του, Διπλωματική εργασία στο Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας, Αθήνα: Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο

Drimer, A. (1997) Will cooperatives be able to preserve their nature and their members' general interest in the face of structural changes, Annals of Public and Cooperative Economics 68:3

Garoyan (1983) Developments in the theory of farmer Cooperatives, American Economic Association.

Ηλιόπουλος, Κ. (2004) Συνεταιρισμοί Νέας Γενιάς: Βασικά χαρακτηριστικά και Προυποθέσεις Ανάπτυξής τους, Αγροτικός Συνεργατισμός, τεύχος 25, σελ. 58-61

Καμενίδης, Χ. (2001) Συνεταιρισμοί: αρχές, οικονομική, πολιτική ανάπτυξη, οργάνωση, νομοθεσία, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη

Καραμεσίνη, Μ. (2002) Βιομηχανική Πολιτική Ευρωπαϊκή Ενοποίηση και Μισθωτή Εργασία, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

King, R. and Ortmann, G. (2007) Agricultural Cooperatives I: History, Theory and Problems published in Agrekon, Vol 46, No 1, pg. 40-68

- Κλήμης, Α. (1999) Οι συνεταιρισμοί στην Ελλάδα, Τόμος 5^{ος}, Αθήνα: ΣΕΚΑΠ
- Κολύρης, Π. (1995) Οικονομική Ανάλυση και Μάνατζμεντ συνεταιριστικών οργανώσεων. Διδακτορική διατριβή, Γ.Π.Α.
- Λάμπρος, Κ. (1999) Συνεταιρισμοί και Ανάπτυξη Αθήνα: Τυπωθήτω
- Νικολινάκος, Μ., Γκέκος, Γ., Παρασκευαΐδης, Π. (1986) Στρατηγική Ανάπτυξης του Συνεταιριστικού Τομέα στη Γεωργία, Αθήνα: Θέματ προγραμματισμού 17
- Παπαγεωργίου, Κ. (2004) Βιώσιμη Συνεταιριστική Οικονομία. Αθήνα: Αθ. Σταμούλης
- Παπαδοπούλου, Ε., Νάστης, Σ. και Παππάς, Α. (2008) Συνεταιρισμοί, ολοκληρωμένη διαχείριση της παραγωγής και περιβάλλον: Η περίπτωση του νομού Ημαθίας, Γεωτεχνικά Επιστημονικά Θέματα, Vol 19:1, pp. 32-42
- Πατρώνης, Β. (1993) «Σταφίδα και αγροτική μεταρρύθμιση» στο Θ. Σακελλαρόπουλος «Νεοελληνική κοινωνία - Ισοτρικές και κριτικές προσεγγίσεις», επιμέλεια και εισαγωγή, Αθήνα: Κριτική
- ΠΑΣΕΓΕΣ, 2012 Διατίθεται στο <http://www.paseges.gr/el/member-activities>
- Πατρώνης, Β. (2001) 'Νέα εποχή για τους Αγροτικούς Συνεταιρισμούς' από το βιβλίο Συνεταιριστικοί Προβληματισμοί (2002), Αθήνα: Σταμούλη
- Πατρώνης, Β. και Παπαγεωργίου, Θ. (2003) Η ιστορική εξέλιξη των αγροτικών συνεταιρισμών στην Ελλάδα στον 20ο αιώνα, Συλλογικός τόμος Συνεταιριστικοί Προβληματισμοί 2002-2003, Αθήνα: Σταμούλη
- Parnell, E. (1995) Re-investing the Cooperative Enterprises for the 21st century, Oxford: Plunkett foundation
- Σεργάκη, Π. (2004) Οι Σχέσεις μεταξύ μεγέθους, αποδοτικότητας και κινδύνου στις βιομηχανικές επιχειρήσεις με πρόσθετη εφαρμογή στις ενώσεις αγροτικών συνεταιρισμών, Διδακτορική διατριβή για το Τμήμα Γεωπονίας, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο

Stiglitz, J. (2004) The Role of Cooperatives in Globalisation, Working Paper No 9/2004, Italy: Universita di Genova Διατίθεται στο <http://www.caledonia.org.uk/papers/Role-of-Cooperatives-in-Globalisation.pdf>

Szabo, G. G. (2002) New Institutional Economics and Agricultural Co-operatives: a Hungarian case study, International/European Research Conference on Local Society and Global Economy, Naousa: ICA – Technological Educational Institute (TEI) Διατίθεται στο <http://web.missouri.edu/~sykutam/CEU/Szabo.pdf>

Zeuli, K. (2002) The Role of Cooperatives in Community Development, Bulletin No. 3, Madison: University of Wisconsin Διατίθεται στο http://www.uwcc.wisc.edu/pdf/Bulletins/bulletin_09_02.pdf

ΑΣΕΠΟΠ, 2012 Διατίθεται στο <http://www.asepopn.gr/el/facilities.htm>

Αγροτικός Συνεταιρισμός Παραγωγών Κηπευτικών Θερμοκηπίου Ελαφονησίου – Χρυσοσκαλίτισσας, 2012 Διατίθεται στο http://www.elafonisi.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=5&Itemid=6

Ένωση Αγροτικών Συνεταιρισμών Σητείας, 2012 Διατίθεται στο <http://www.sitiaunion.gr/index.php?id=2&lang=el>

Ένωση Ελαιουργικών Συνεταιρισμών Στυλίδας, 2012 Διατίθεται στο http://www.stylidacoop.gr/index_EL.php?ID=products

Ένωση Μαστιχοπαραγωγών Χίου, 2012 Διατίθεται στο <http://www.chiosnet.gr/5thSchool/enosi.htm>

Σφεντόνα, 2012 Διατίθεται στο <http://www.sfedona.gr/2011/10/27/%CE%B7-%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B7-%CE%B6%CE%B7%CF%84%CE%B1-%CE%B5%CE%BD%CE%B9%CF%83%CF%87%CF%85%CF%83%CE%B7-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%B9%CF%81%CE%B9%CF%83/>

Σφεντόνα, 2012 Διατίθεται στο <http://www.sfedona.gr/2011/09/08/%CF%84%CE%BF-%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%B9%CF%81%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%BF-%CE%BA%CE%B9%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%B1-%>

%CF%83%CF%84%CE%B7-%CF%87%CF%89%CF%81%CE%B1-
%CE%BC%CE%B1%CF%83/

Τα Νέα της Αιγιάλειας, 2012 Διατίθεται στο
http://www.aigialeianews.gr/v1/index.php?option=com_content&view=article&id=8471:2011-07-21-12-24-31&catid=37:2009-05-06-16-07-14&Itemid=56

Τέσσερις Εποχές, 2012 Διατίθεται στο <http://4epohes.com/articles/articles/5945-2011-01-10-13-51-40>

COPAC, 2012 Διατίθεται στο <http://www.copac.coop/>

Meatplace, 2012 Διατίθεται στο
http://meatplace.gr/site/eidiseis__8emata/ellada/tribes_gia_to_sn_gia_tous_sunetairismous.html

International Co-operative Alliance, 2012 Διατίθεται στο <http://www.ica.coop/al-ica/>

International Co-operative Information Centre, 2012 Διατίθεται στο
<http://www.uwcc.wisc.edu/icic/issues/prin/21-cent/background.html>

International Farm Management Association, 2007 Διατίθεται στο
http://natagri.ufs.ac.za/dl/userfiles/Documents/00001/1485_eng.pdf

Voria, 2012 Διατίθεται στο
<http://voria.gr/index.php?module=news&func=display&sid=75278>